

DANSKE HJEMVENDTE SOLDATER

ET FORSKNINGSPROJEKT
OM UDSENDTE MELLEM
1992 OG 2009

DANSKE HJEMVENDTE SOLDATER
– ET FORSKNINGSPROJEKT OM UDSENDTE
MELLEM 1992 OG 2009

Redigeret af Trine Jørgensen

Oplag: 2000

Layout: Hedda Bank

Foto: Ole Bo Jensen og Polfoto

Tryk: Rosesndahls – Schultz Grafisk A/S

ISBN-nr.: 978-87-7119-134-9

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
Herluf Trolles Gade 11
DK-1052 København K
Tlf. 33 48 08 00
E-mail: sfi@sfi.dk
www.SFI.dk

SFIs publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.
Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver SFIs
publikationer, bedes sendt til centeret.

INDHOLD

2	INTRODUKTION
2	OM PROJEKTET "DANSKE HJEMVENDTE SOLDATER"
4	PETER HØJLAND: "DE UDSATTE VETERANER ER HELE SAMFUNDETS OPGAVE"
6	UDSENDELSER FRA 1992 TIL 2009
8	NICK HÆKKERUP: "VETERANPOLITIKKEN ER ET FÆLLES SAMFUNDSANLIGGENDE"
11	FØR OG UNDER UDSENDELSE
12	HVEM SENDER DANMARK I KRIG? PORTRÆT AF DE UDSENDTE
16	MOTIVATIONER FOR UDSENDELSE
17	ERFARINGER I FELTEN
18	HJEMSENDTE, SÅREDE OG OMKOMNE
20	KIM KRISTENSEN: "HOLD ØJE MED KRIGERGENERATIONEN"
23	EFTER UDSENDELSE
24	NÅR SOLDATEN VENDER HJEM
26	EN ELLER FLERE UDSENDER
28	FLEMMING VINTHER: "TÆNK HELHEDSORIENTERET"
30	HVERDAGSLIV OG FYSISK HELBRED
32	PSYKISK HELBRED EFTER UDSENDELSEN
34	HEINE STEFANSEN: "DER SKAL NOGET AF ET MANDFOLK TIL AT INDRØMME, AT MAN HAR DET PSYKISK SKIDT"
36	JENS KÅRE BYRNAK: "INDSATSEN SKAL FORTSAT UDVIKLES"
38	BRUG AF STØTTEFUNKTIONER
40	METTE BERTELSEN: "PROJEKTET BEKRÆFTER PROPORTIONERNE I VORES ARBEJDE"
42	ALKOHOLVANER, MISBRUG OG KRIMINALITET
45	PERSPEKTIVER
46	STÉPHANIE VINCENT LYK-JENSEN: "DER ER MEGET AT ARBEJDE VIDERE MED I MATERIALET"
48	PROJEKTETS HOVEDKONKLUSIONER

Om projektet

"Danske hjemvendte soldater"

Hvem er de mennesker, Danmark vælger at sende i krig, og hvordan påvirker oplevelserne i felten dem? Hvilke følger kan udsendelsen fx få for soldaternes sundhed, sociale forhold og psykiske helbred?

Det var nogle af de spørgsmål, Soldaterlegatet havde med, da de i efteråret 2009 henvendte sig til SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, for at drøfte mulighederne for at undersøge konsekvenserne af udsendelse i internationale militære missioner for den enkelte soldat. Emnet var ikke tidligere undersøgt, hverken nationalt eller internationalt, og SFI påtog sig opgaven.

Resultatet foreligger nu i form af forskningsprojektet "Danske hjemvendte soldater". Fra 2010 til 2012 er der udgivet seks rapporter i forbindelse med projektet, omhandlende emner som soldaternes sociale baggrund, uddannelse, økonomi og psykiske og fysiske helbred før og efter udsendelsen.

Dette temhæfte præsenterer forskningsprojektets væsentligste konklusioner. Hæftet rummer desuden interviews med en række nøglepersoner, der

fortæller om projektets perspektiver og væsentligste resultater set fra netop deres stol.

NØGLETAL OM 18 ÅRS MILITÆRT ENGAGEMENT I UDLANDET

Forskningsprojektet fokuserer på årene mellem 1992 og 2009. I disse 18 år har godt 26.000 danske mænd og kvinder været udsendt som soldater på internationale, militære missioner for Danmark. Samlet set 60 missioner i 35 lande er gennemført i perioden; de fleste til Eksjugoslavien, Irak og Afghanistan.

I alt har de 26.000 soldater været udsendt knap 54.000 gange. Halvdelen af dem har været af sted en enkelt gang, under hver tiende er rejst ud og kommet hjem mere end fem gange. Seks ud af ti gange har målet for soldatens rejse været Eksjugoslavien. I 2009 gik syv af ti udsendelser til Afghanistan. Antallet af årlige udsendelser er fordoblet i perioden og var højest i 2007, hvor soldaterne tog godt 4500 ture.

Mellem 1992 og 2009 har 51 danske soldater mistet livet i felten, og 123 er blevet såret.

DET BYGGER UNDERSØGELSEN PÅ

Forskerne har haft adgang til en lang række data om veteranerne, deres familier, en kontrolgruppe (se boks nedenfor) og befolkningen generelt for at udføre analyserne. Data omfatter bl.a.:

- Oplysninger fra forsvaret om de 26.028 personer, der har været udsendt mellem 1992 og 2009. Bl.a. om antal udsendelser, datoer, missionsområder, missionsnavn og personelgruppe.
- Data fra Hærens Operative Kommando om sårede og døde i perioden 1992-2009.
- Forsvarets rekrutteringsoplysninger for egnede og begrænset egnede i perioden 1994-2010 – i alt ca. 320.000 personer. Er anvendt til at etablere en kontrolgruppe.
- Oplysninger fra Danmarks Statistik om de udsendte og kontrolgruppen, samt deres forældre (herunder pleje- og stedforældre), søskende, partnere, børn og partneres børn. Dertil visse data om hele befolkningen til brug for sammenligning, fx om økonomi, sociale forhold, uddannelse mv.
- Oplysninger fra Sundhedsstyrelsen om de udsendte og kontrolgruppen, fx kontakter til sundhedsvæsenet, køb af medicin, diagnoser og behandling for stofmisbrug.
- Telefoninterviews med 3.198 repræsentativt udtrukne veteraner om bl.a. familieforhold, arbejde, missionserfaringer og selvoplevede mén af udsendelsen.
- Spørgeskemaundersøgelse i to omgange til 447 soldater, der blev udsendt til enten Libanon (UNIFIL 4) eller Afghanistan (ISAF 11) i foråret 2001. Om motivation før og efter udsendelsen.
- 44 personlige, semistrukturerede interviews med veteraner, pårørende, repræsentanter for forsvaret og støttefunktioner.

KONTROLGRUPPEN

Hvordan afgør man, hvilke begivenheder i en hjemvendt soldats liv, der skyldes oplevelserne i felten, og hvilke, der måske ville være sket uanset hvad?

Det er et spørgsmål, der rent videnskabeligt ikke kan besvares med 100 % sikkerhed. Men man kan nærme sig et svar ved at sammenligne veteranerne med en kontrolgruppe, der ligner dem på så mange måder som muligt, men som ikke har været udsendt. På den måde kan man med størst mulig sikkerhed sige, at eventuelle forskelle mellem de to grupper formodentlig kan knyttes til udsendelsen.

Projektet har derfor etableret en kontrolgruppe bestående af personer, der er blevet erklæret egnede til værnepligt i forbindelse med forsvarets sessioner, men som ikke har været udsendt i international tjeneste. Man har yderligere valgt, at kontrolgruppen kun består af mænd, der er født mellem 1975 og 1982, og som har deltaget i Forsvarets Dag mellem 1994 og 2010 – i alt ca. 100.000 personer. Det betyder, at man kan sammenligne dem med de tilsvarende fødselsårsgange blandt veteranerne og dermed arbejde med to grupper, der ligner hinanden på så mange punkter som muligt.

Det er derfor kun mandlige veteraner født mellem 1975 og 1982 – i alt ca. en fjerdedel af alle udsendte – der i undersøgelsen er sammenlignet med en kontrolgruppe.

Peter Højland:

"De udsatte veteraner er hele samfundets opgave"

Peter Højland er bestyrelsesformand i Soldaterlegatet. Soldaterlegatet er en privat fond, der siden 2009 har uddelt legater til tidligere udsendte soldater og civile i internationale missioner, som under udsendelse har pådraget sig en fysisk eller psykisk skade. Soldaterlegatet har siden sin start uddelt legater og igangsat projekter for mere end 40 mio. kroner.

Peter Højland, hvad er baggrunden for, at Soldaterlegatet tog initiativ til forskningsprojektet?

"Da Soldaterlegatet åbnede dørene i 2009, var antallet af psykisk skadede soldater ukendt, men vi kunne se på fordelingen af ansøgninger fra fysisk og psykisk tilskadekomne soldater, at der her gemte sig et stort mørketal. Vi havde ikke eksisteret mere end seks måneder, inden det blev klart for os, at langt hovedparten af de soldater, der havde behov for støtte fra os, var stærkt traumatiserede tidligere udsendte soldater. I dag er det sådan, at mere end 80 % af de snart 650 tidligere udsendte soldater, som Soldaterlegatet har støttet, har store psykiske og sociale udfordringer.

Derfor besluttede vi at igangsætte et projekt med henblik på at få forskningsbaseret viden om de langsigtede konsekvenser af en udsendelse til en international mission. I den forbindelse var det vigtigt for os, at de, der skulle gennemføre forskningen, er en anerkendt og politisk uafhængig forskningsinstitution. Derfor faldt valget på SFI, og det blev til forskningsprojektet Danske hjemvendte soldater."

Hvad kan vi bruge den viden til, der nu foreligger?

"Antallet af personer udsendt til internationale militære operationer er stadig stigende, og derfor er det vigtigt at få klarhed over, hvilke konsekvenser og omkostninger en udsendelse har, så indsatsen over for de udsendte før, under og efter kan målrettes. Resultaterne danner et godt grundlag for den fremtidige støtte og sikring på det område – både til gavn og glæde for den enkelte soldat og sandelig også til gavn for det danske samfund, som jo her står over for en stigende social og økonomisk byrde. Vi ser i dag, at gruppen af Balkan-veteraner, der søger støtte fra Soldaterlegatet er nedadgående, mens gruppen af de unge, der har været udsendt til Afghanistan og Irak, begynder at banke på med et behov for støtte. Det står derfor klart for os, at vi vil have veteraner med behov for støtte de næste mange årtier!

**"Vi mener ikke, at
forsvaret hverken
skal eller kan
løfte de særlige
udfordringer, der
oftest opstår år
efter udsendelsen
og efter over-
gangen fra det
militære til det
civile liv."**

Det vigtigste for os i Soldaterlegatet er, at det bliver hele det danske samfund, der kommer til at varetage opgaven med at hjælpe de hjemvendte soldater og deres pårørende, der måtte have behov for særlig støtte. Forsvaret løfter i dag en stor og vigtig opgave med at udvælge, uddanne og udsende soldater til verdens brændpunkter. Vi mener ikke, at forsvaret hverken skal eller kan løfte de særlige udfordringer, der oftest opstår år efter udsendelsen og efter overgangen fra det militære til det civile liv. Veteranerne er kommet for at blive, og de vil være en del af det danske samfund de næste mange år. Derfor er det vigtigt, at samfundet, herunder politikerne, træffer beslutninger, der på lang sigt vil sikre Danmarks veteraner den bedst mulige støtte.

Derfor opfordrer vi også fagfolk og politikere til grundigt at studere resultaterne af SFI's arbejde og på den måde sikre, at der bliver taget de fornødne skridt med henblik på at støtte og sikre de udsendte bedst mulig før, under og efter udsendelse. I Soldaterlegatet mener vi, at de rette tiltag vil styrke Danmark både socialt og økonomisk."

Hvordan kan I konkret bruge resultaterne i Soldaterlegatets fremtidige arbejde?

"Helt konkret har vi en række mærkesager, som vi, bl.a. på baggrund af den viden, der nu foreligger, vil arbejde videre med i de kommende år. Vi vil fx gerne have indført fleksible krav til dokumentation for psykisk relaterede arbejdsskader, så PTSD-ramte soldater i fremtiden vil have mulighed for at få anerkendt deres arbejdsskader uanset diagnosetidspunktet. Vi ser også gerne, at der bliver indført veterankoordinatorer i regionerne, der kan rådgive de kommunale sagsbehandlere ved særlige veteranrelaterede problemer. Og så appellerer vi til, at der bliver indført fri adgang til psykolog for veteraner og dækning af udgifter til medicin mod psykiske skader.

Siden 1992 er knap 70 soldater omkommet og mere end 200 er blevet såret i international tjeneste. Det er konkrete og målbare tal, men tilbage er også en gruppe af soldater, der resten af livet må leve med dybe ar på sjælen, som påvirker deres liv selv flere år efter en udsendelse – og for hvem vi ikke kender omfanget eller de langsigtede konsekvenser. Dem skal vi også fortsat have fokus på."

Foto: Morten Larsen/Rambøll

**PETER HØJLAND ER
BESTYRELSESFORMAND I
SOLDATERLEGATET**

Udsendelser fra 1992 til 2009

Forskningsprojektet "Danske hjemvendte soldater" fortæller indirekte om en periode i Danmarkshistorien, der har budt på store ændringer i verden omkring os og dermed i forsvarets opgaver og internationale engagement.

I perioden fra 1992 til 2009 er der sket et markant skift i omfanget og karakteren af Danmarks internationale, militære engagement. Missionerne er blevet skarpere, og det har stillet nye krav til forsvaret.

FRA FREDSBEVARENDE TIL FREDSSKABENDE

MISSIONER

Indtil opløsningen af Jugoslavien i starten af 1990'erne havde danske styrker udelukkende deltaget i fredsbevarende missioner, fx på Cypern. Siden slutningen af 1990'erne og særligt fra Irak-krigens start i 2003 har missionernes karakter ændret sig til også at være fredsskabende, og soldaterne er i stigende grad blevet udsendt til egentlige krigszoner.

Den udvikling kan også aflæses i antallet af omkomne: Af de 51 danskere, der har mistet livet

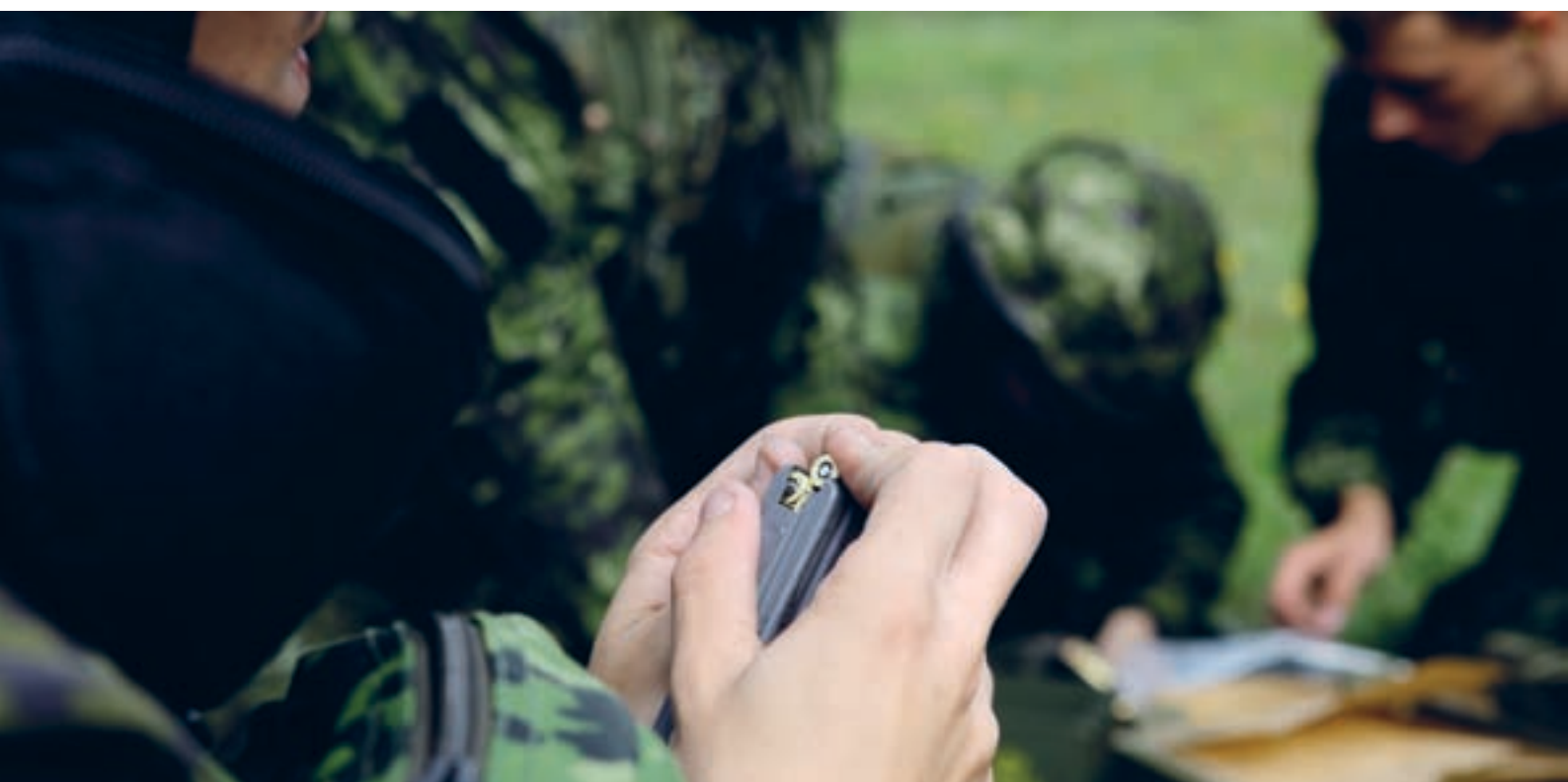
i international tjeneste mellem 1992 og 2009, er mere end halvdelen omkommet i Afghanistan i periodens to sidste år.

FORANDRINGER I REKRUTTERINGSSYSTEMET

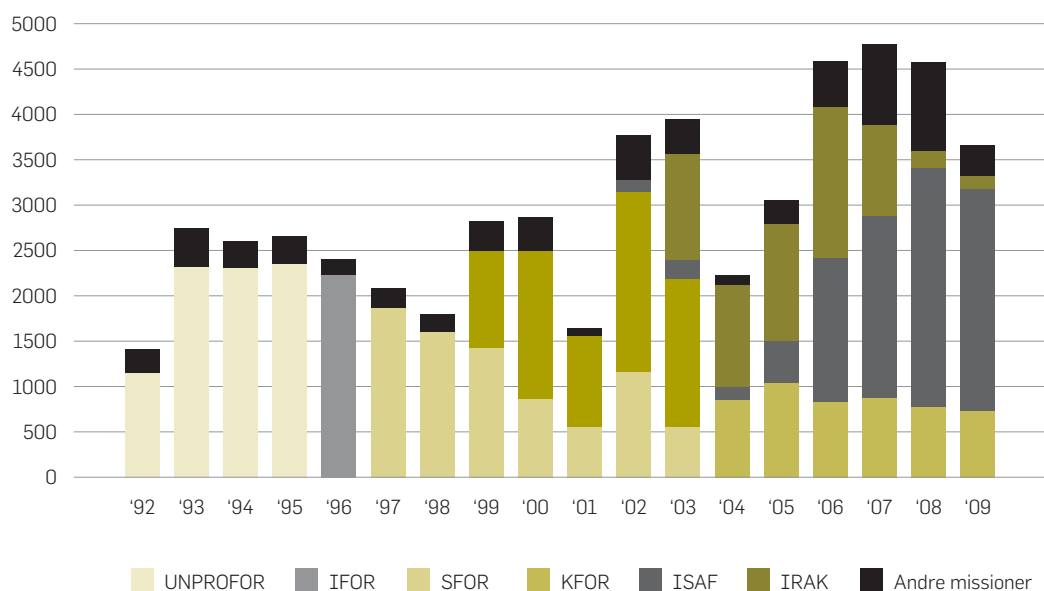
Forsvarets udvælgelsesprocedurer og uddannelsesforløb har naturligt ændret sig i takt med udviklingen. Den mest almindelige vej ind i forsvaret er gennem hele årrækken session – fra 2004 Forsvarets Dag – og derefter værnepligt. Grunduddannelsen i forbindelse med værnepligt er dog blevet kortere, og der er lagt mere vægt på målrettet uddannelse af de soldater, der skal udsendes.

UDSENDELSE ER BLEVET NORMEN

Hvor jobbet som udsendt først i 1990'erne var noget, soldaten kunne tilvælge, er det i dag normen for stort set alle danske konstabler at blive udsendt i international tjeneste mindst en gang. Antallet af årlige udsendelser er fordoblet i perioden, fra ca. 1.500 udsendelser i 1992 til godt 3.500 udsendelser i 2009. Danmarks engagement toppede i 2007 med godt 4.500 udsendelser.

Antal udsendelser fordelt på missioner. 1992-2009

Bemærk: UNCRO og UNPROFOR er samlet under UNPROFOR

UNPROFOR: Bosnien-Hercegovina, Kroatien, Serbien, Montenegro og Makedonien, 1992-1995

UNCRO: Kroatien, 1995-1996

IFOR: Bosnien-Hercegovina, 1995-1996

SFOR: Bosnien-Hercegovina, 1996-2004

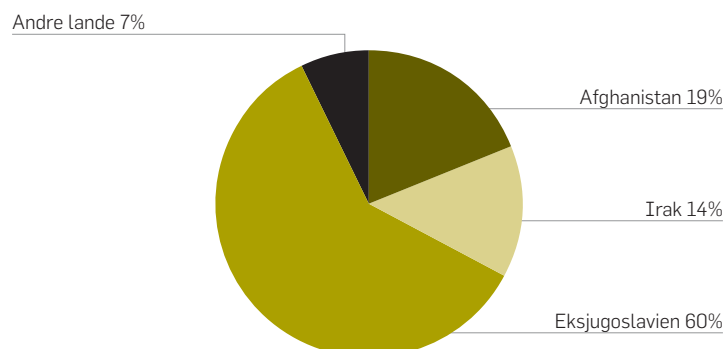
KFOR: Kosovo, 1999-

IRAK: 2003-

ISAF: Afghanistan, 2002-

Disse syv missioner udgør 88 % af udsendelserne mellem 1992 og 2009.

Udsendelser fordelt på udsendelseslande

Nick Hækkerup: "Veteranpolitikken er et fælles samfundsanliggende"

Nick Hækkerup (S) er forsvarsminister.

Hvilken betydning har det, at man nu for første gang i dansk sammenhæng har kortlagt alle veteraners sociale forhold og helbred før og efter udsendelsen?

Det er helt afgørende, at vi kan basere vores støtte til veteranerne på konkret viden. Jeg kan forstå, at der er tale om den mest omfangsrige undersøgelse af sin slags i verden på grund af de gode muligheder for registrering, som vores cpr-register giver os. Det betyder, at vi nu har nogle utrolig værdifulde informationer, som vi kan bygge videre på, når vi skal evaluere vores veteranindsats.

Hvad er projektets vigtigste resultat, set fra din stol?

Jo mere viden vi får, jo mere kan vi udvikle vores støtte til gavn for veteraner. Det gælder både ved udvælgelsen af vores soldater, inden de udsendes, og den støtte, vi giver til veteraner og pårørende under og efter udsendelsen. Projektet viser, at det også er vigtigt at have fokus på den langsigtede indsats for veteranerne.

Projektet viser bl.a., at en del veteraner får psykiske eftervirkninger, særligt blandt tidligere udsendte til Balkan. Forskerne vurderer, at det kan skyldes, at de eventuelle psykiske mén først viser sig mange år efter udsendelserne. Hvad betyder denne vurdering for veteranpolitikken i forhold til den nyeste generation af udsendte?

Vi vil gennemgå resultaterne grundigt og tage dem med, når vi snart skal til at evaluere vores veteranpolitik. Det er vigtigt at understrege, at veteranpolitikken jo er et fælles samfundsanliggende.

Derfor vil vi sammen med de andre relevante ministerområder kigge på, om vi som samfund støtter de veteraner, som har behov for hjælp på den rigtige måde. Det gælder uanset, hvornår veteranerne har været udsendt.

**"Vi har nu nogle
utrolig værdifulde
informationer,
som vi kan bygge
videre på, når vi
skal evaluere vores
veteranindsats."**

Foto: Forsvarsministeriet

**NICK HÆKKERUP (S) ER
FORSVARSMINISTER**

FØR OG UNDER UDSENDELSE

12	HVEM SENDER DANMARK I KRIG? PORTRÆT AF DE UDSENDTE
16	MOTIVATIONER FOR UDSENDELSE
17	ERFARINGER I FELTEN
18	HJEMSENDTE, SÅREDE OG OMKOMNE
20	KIM KRISTENSEN: "HOLD ØJE MED KRIGERGENERATIONEN"

Hvem sender Danmark i krig?

Portræt af de udsendte

De udsendte ligner på mange måder befolkningen, når det gælder familiebaggrund, uddannelse og økonomi. 95% af de udsendte er mænd, men gennem perioden er der kommet flere kvinder og indvandrere eller efterkommere blandt dem.

For at kunne afgøre, hvordan udsendelsen påvirker soldaternes liv, er det nødvendigt at vide, hvem de var, før de rejste ud. Projektet tegner derfor et portræt af soldaternes liv og hverdag, som den så ud før de blev udsendt for første gang.

EN SÆRLIG GRUPPE – OG DOG

Det er ikke et tilfældigt udsnit af den danske befolkning, der sendes på militære missioner for Danmark. Forsvaret stiller høje krav til soldaternes fysik og psyke, og det kræver motivation og styrke hos soldaterne at lade sig udsende til at løse opgaver i et ofte fjendtligt miljø.

Alligevel adskiller soldaterne sig ikke nævneværdigt fra andre danskere, når man ser på forhold som familiebaggrund, økonomi eller uddannelse. Intet tyder fx på, at soldaterne kommer fra en mere belastet baggrund end andre. Tværtimod:

Der er færre tidligere anbragte børn blandt de udsendte end blandt deres jævnaldrende, og der er færre kriminelle, både hvad angår berigelses- og voldskriminalitet. I året inden udsendelsen har de fleste soldater haft jobs til en gennemsnitligt højere løn end deres jævnaldrende.

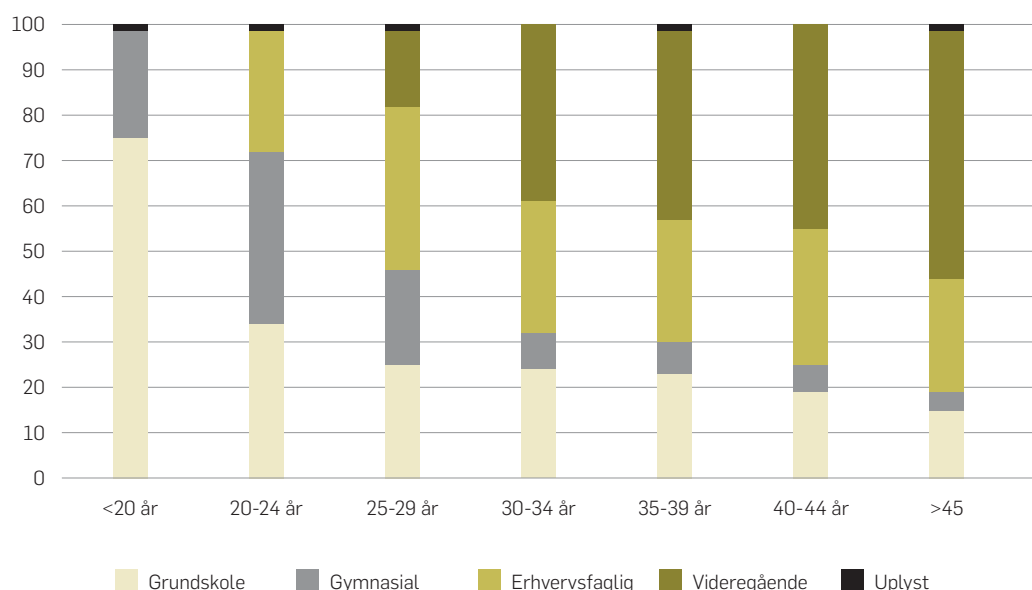
Sammenlignet med andre i samme alder er der dog flere soldater, som er vokset op i et hjem med kun en forsørger. Og så tyder noget på, at jobbet som udsendt soldat for nogle er en familietradition. I hvert fald fortæller hver tredje veteran, at de har et familiemedlem, der også har været udsendt i international tjeneste.

FORSKELLE I ALDER, RANG OG BAGGRUND

De 26.000 udsendte er en bredt sammensat gruppe: Menige og officerer, gruppeudsendte og enkeltmandsudsendte, engangs- og flergangsudsendte. Og de har deltaget i vidt forskellige missioner, fra de fredsbevarende i Eksjugoslavien til de fredsskabende i Irak og Afghanistan.

I gennemsnit er soldaterne 27 år, første gang de sendes ud – halvdelen er under 24 år. 95 % af de udsendte er mænd, fire af fem er ugifte, og 86 %

Uddannelsesfordeling blandt førstegangsudsendte opdelt efter aldersgruppe, 1992-2009

DEN TYPISKE FØRSTEGANGSUSENDTE ER:

- Mand
- 27 år
- Konstabel
- Opvokset i en eneforsørgerfamilie
- Har et kort uddannelsesforløb bag sig
- Ugift og barnløs
- Ligner sine jævnaldrende i intelligens
- Har ingen kriminel fortid

har ingen børn. Seks ud af ti førstegangsendte er konstabler, og ca. to ud af ti er sergenter.

Ikke overraskende er der en sammenhæng mellem militær rang og alder ved første udsendelse: Mens konstablerne i gennemsnit er 24 år ved første udsendelse, er sergenterne 29 år og officererne 34 år. Dertil kommer gruppen 'andet' med en gennemsnitsalder på 41 år ved første udsendelse. Denne gruppe rummer bl.a. læger, sygeplejersker, tolke og præster.

Analysen viser også, at der er forskel mellem de forskellige personelgruppers baggrund. Konstablerne er den gruppe, der oftest er vokset op i et eneforsørgerhjem. 5 % af konstablerne har været anbragt uden for hjemmet som børn, mens det tilsvarende tal for officererne er 1 %. Og de få soldater, der har domme for kriminalitet bag sig, er også primært konstabler.

Sammenlignet med befolkningen har relativt færre af de yngre soldater en videregående uddannelse, når de udsendes første gang. Til gengæld er der flere, der har en gymnasial uddannelse end blandt

deres jævnaldrende. Blandt de soldater, der udsendes første gang i en mere moden alder, er der flere med en videregående uddannelse end i befolkningen generelt.

KRIMINALITET FØR UDSENDELSEN

Generelt er der mindre kriminalitet blandt de mandlige soldater i årene op til udsendelsen, end der er i den mandlige befolkning generelt. Dette er ikke overraskende, al den stund at forsvaret så vidt muligt fravælger dem, der har en kriminel baggrund.

Tallene viser ydermere, at der sker en positiv udvikling i soldaternes kriminalitetsrate, fra tre år før de udsendes og op til udsendelsesåret. I denne periode falder kriminaliteten blandt de kommende udsendte, både hvad angår ejendoms- og voldskriminalitet.

Der er kun ganske få udsendte med domme for vold bag sig. Der er altså intet i resultaterne, der tyder på, at personer med en voldelig baggrund tiltrækkes særligt af livet som udsendt soldat.

KVINDER I FELTEN

I 1992 var 1,9 % af de udsendte kvinder. I 2009 var tallet steget til 11,4 %. Kvinderne deltager altså i stigende grad i udsendelser, men der er væsentlige forskelle på de roller, mænd og kvinder udfylder i felten. Kvinderne er typisk ældre og bedre uddannede end mændene, når de udsendes første gang. Forholdsmæssigt færre kvinder er konstabler, og flere er officerer.

En stor del af kvinderne arbejder desuden som sundhedsfagligt personale under udsendelsen, fx sygeplejersker. Dette forklarer også det høje antal kvinder blandt de udsendte i netop 2009, hvor Danmark bemandede det britiske felthospital i Camp Bastion med ca. 100 personer – læger, sygeplejersker, sygepassere og andet sundhedsfagligt personale. For hele perioden mellem 1992 og 2009 er den gennemsnitlige andel af udsendte kvinder noget lavere, nemlig ca. 5 %.

Der er dog en klar stigning gennem perioden, som også afspejler den generelle udvikling i kvinders deltagelse i forsvaret: Siden indførslen af Forsvarets Dag i 2004 er kvinder blevet inviteret til at deltage, og 10 % af de værnepligtige er i dag kvinder,

der har meldt sig frivilligt og indgår på lige fod med mandlige værnepligtige.

FLERE INDVANDRERE OG EFTERKOMMERE

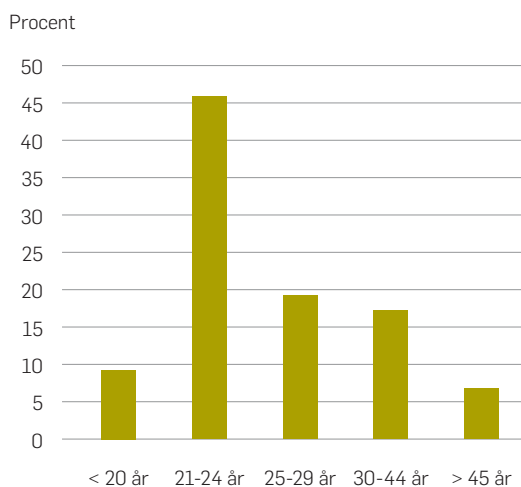
I 1992 var knap 1 % af de udsendte indvandrere og efterkommere. I 2009 var tallet steget til knap 2 %.

I alt er der 391 indvandrere og efterkommere blandt de 26.000 soldater.

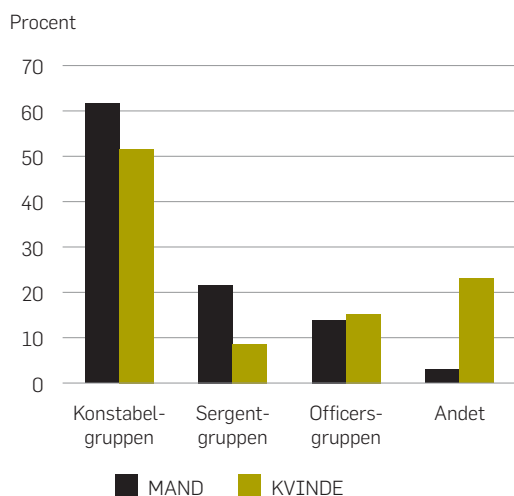
Godt halvdelen af de indvandrere og efterkommere, der udsendes for Danmark, stammer fra andre lande i Europa. De fleste har rødder i Skandinavien og Tyskland, men en del stammer fra landene i Eksjugoslavien. Den næststørste gruppe, 29 %, stammer fra lande i Mellemøsten.

Også stigningen af udsendte indvandrere og efterkommere kan til dels knyttes til konkrete skift i opgaverne i felten. Således steg andelen af udsendte med indvandrerbaggrund markant til 3 % i 2003, hvor danske soldater for første gang blev udstationeret i Irak, og behovet for tolkebistand var stort.

Aldersgruppefordeling for førstegangsendte, 1992-2009

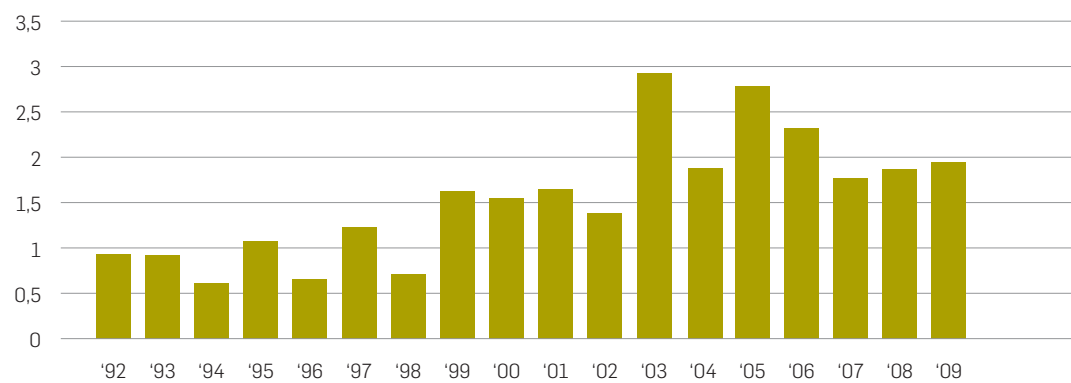
Førstegangsendte mænd og kvinder, fordelt på personelgruppe, 1997-2009

Indvandrere og efterkommere blandt udsendte pr. udsendelsesår

Procent

Motivationer for udsendelse

Idealer, engagement, kammeratskab og ønsket om fysiske og mentale udfordringer er noget af det, der driver og motiverer de udsendte.

I interviews nævner soldaterne mange forskellige grunde til at lade sig udsende i international tjeneste.

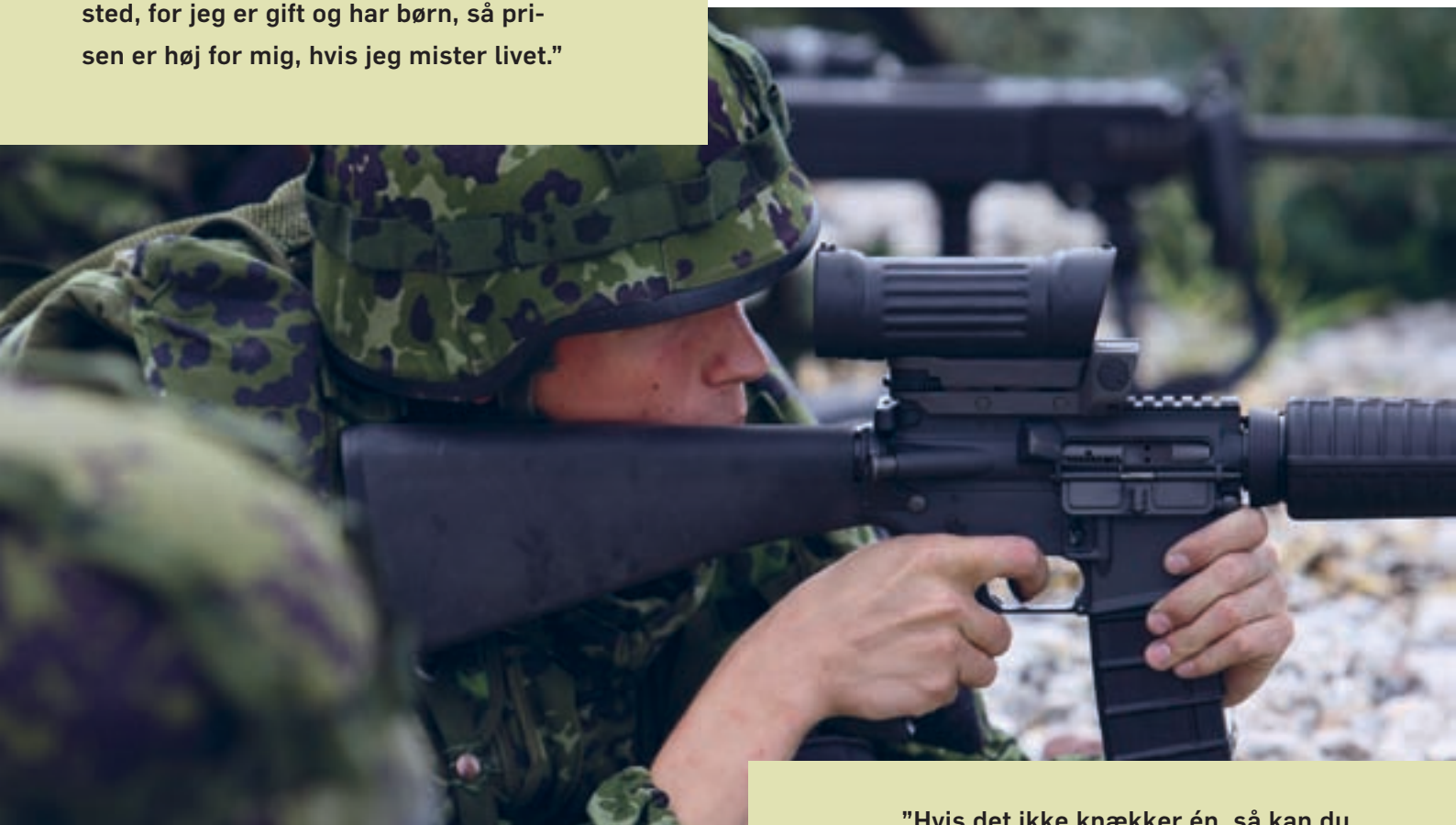
De fleste fremhæver muligheden for at få nogle fysiske og mentale udfordringer, som livet i Danmark ikke byder på. Nogle soldater beskriver udsendelsen som en art selvrealisering, hvor de kan afprøve sig selv og vise deres styrke og værd.

Lige så vigtigt er det for mange at gøre en forskel i det område, de sendes ud til. De udsendte oplever sig selv som engagerede mennesker, der handler i stedet for kun at tale om idealerne. Nogle fremhæver, at deres arbejde under udsendelsen også indirekte øger sikkerheden i Danmark.

Mange nævner også kammeratskabet som en vigtig faktor. De særlige opgaver giver et særligt sammenhold, som er anderledes end det, man oplever på 'almindelige' arbejdspladser.

Endelig nævner nogle soldater det militære håndværk – at have trænet til en opgave og gerne ville afprøve sin kunnen i praksis. Enkelte fortæller også om deres fascination af det militære udstyr, de skal håndtere under udsendelsen.

"Hvis jeg ikke føler, jeg gør en forskel i de lande, jeg tager til, så tog jeg ikke af sted, for jeg er gift og har børn, så prisen er høj for mig, hvis jeg mister livet."

"Hvis det ikke knækker én, så kan du jo få nogle unikke oplevelser, som du ikke kan få andre steder."

Erfaringer i felten

I interviews fortæller soldaterne, at missionens karakter, ledelsens rolle samt relationen til kammeraterne – og til familien derhjemme – spiller en stor rolle for, hvordan udsendelsen opleves.

Med 18 års udsendelser i 35 lande er det ikke overraskende, at de udsendtes erfaringer fra felten er vidt forskellige. Visse temaer går dog igen i interviews med soldaterne.

MISSION OG LEDELSE

Missionstyperne har stor betydning for, hvordan soldaterne oplever udsendelsen og deres mulighed for at løse den fastsatte opgave. Mange af de udsendte på de fredsbevarende missioner til Balkan i 90'erne har oplevet en følelse af afmagt over at være vidne til overgreb uden at kunne gribe ind. Udsendte på de fredsskabende missioner i Irak og Afghanistan har omvendt oplevet at deltage direkte i kamphandlinger, med alt hvad det indebærer af risici. I alt fortæller knap halvdelen af veteranerne, at de har oplevet kamphandlinger under deres udsendelse.

Også ledelsen på missionen er uhyre vigtig, fortæller soldaterne. Den gode leder er forstående og lydhør over for de udsendtes vilkår og oplevelser. Omvendt oplever soldaterne det som en belastning, hvis ledelsen er usynlig, uengageret og ikke følger op, når de udsendte påpeger problemer med fx udstyr eller uddannelse.

"Når man først har ligget ved siden af sin kammerat, og det bare har sagt 'tjuuv' over det hele, så får man sgu bånd, som man nok ikke kan bryde igen, og som man ikke kan få med så mange andre."

DEN MILITÆRE FAMILIE – OG FAMILIEN DERHJEMME

Under udsendelsen oplever mange soldater, at de knyttes sammen i en art 'militær familie'. Det at opleve dramatiske og undertiden livstruende situationer sammen og være totalt afhængige af hinanden for at kunne udføre arbejdet i felten knytter et stærkt bånd mellem soldaterne. Man "ser hinanden nøgne", som en udsendt forklarer det, og opbygger relationer, der undertiden holder resten af livet.

Fortroligheden med den 'militære familie' kan undertiden blive stærkere end fortroligheden med den rigtige, civile familie derhjemme. Kontakten til de pårørende hjemme betyder meget for soldaterne under udsendelsen, men mange fortæller, at kontakten kan være svær. De pårørendes bekymring og angst kan opleves som en stor psykisk belastning af de udsendte. Mange oplever, at familien ikke forstår de vilkår, soldaterne arbejder under og fx vil drøfte hjemlige problemer, der forekommer trivielle. Nogle oplever også, at de under samtalerne med familien skal stå til regnskab for deres valg om at blive udsendt. Omvendt betyder det meget for de udsendte, hvis de pårørende opmuntrer deres valg og ikke taler for meget om den naturlige bekymring, de derhjemme føler.

Hjemsendte, sårede og omkomne

Mellem 1992 og 2009 har 51 danske soldater mistet livet under en mission, og 123 er blevet såret. Mellem 2005 og 2009 blev 399 soldater hjemsendt fra en mission før tid.

SÅREDE

I årene 1992 til 2009 er 123 soldater blevet såret under en mission. Over halvdelen af dem – 70 soldater – er blevet såret under en udsendelse til Afghanistan.

Knap halvdelen af soldaterne var på deres første mission, da skaden skete. Gennemsnitsalderen blandt de sårede er 25 år, og langt de fleste er unge, ugifte, etnisk danske mænd.

Konstablerne er overrepræsenterede blandt de sårede – også når man tager højde for, at udgør langt den største personalegruppe blandt de udsendte soldater. 77 % af de sårede er konstabler, mens konstablerne udgør 58 % af alle udsendte i perioden.

Kamphandlinger og miner er grunden til 98% af skaderne blandt de sårede. I få tilfælde drejer det sig om fx trafik- eller arbejdsulykker.

OMKOMNE

Der er omkommet 51 danske soldater på internationale missioner mellem 1992 og 2009. Mere end halvdelen af de omkomne har mistet livet i Afghanistan mellem 2007 og 2009.

En tredjedel af de omkomne var på deres første mission. Godt fire ud af ti omkomne var mellem 21 og 24 år. Gennemsnitsalderen for alle omkomne er knap 29 år.

Godt fire af fem omkomne har mistet livet på grund af kamphandlinger, miner eller kampvogns- og sprængningsulykker. De resterende er døde efter sygdom eller ulykker.

REPATRIERINGER – HJEMSENDELSE FØR TID

Projektet har kun haft adgang til oplysninger om repatrieringer i perioden 2005-2009. I den periode er 399 soldater blevet hjemsendt fra en mission før tid, langt de fleste fra Afghanistan.

De mest almindelige grunde til hjemsendelse før tid er personlige eller familiære sociale forhold, eller at soldaten er fysisk syg eller såret i kamp.

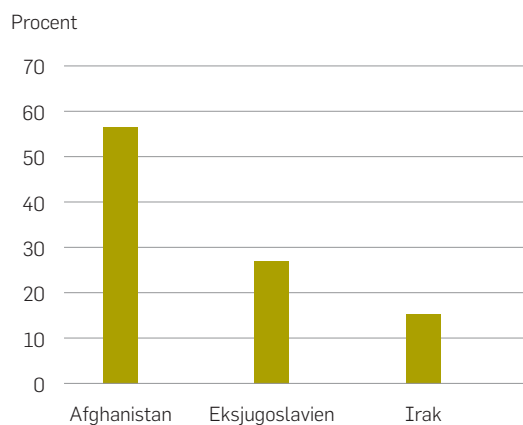

"Psykiske årsager" angives som grund til 9 % af hjemsendelserne.

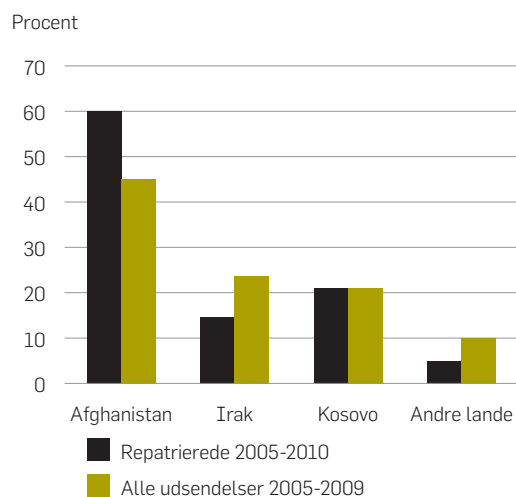
Knap en tredjedel af de repatrierede er på deres første mission, når de bliver sendt hjem. Knap en af fire hjemsendte er på deres fjerde mission eller derover.

Også blandt de hjemsendte er konstablerne i over-tal. Konstablerne udgør 56 % af alle udsendte i peri-oden, mens tre af fire hjemsendte er konstabler.

Antal sårede fordelt efter udsendelseslande. 1992-2009

Ud- og hjemsendte fordelt på lande. 2005-2010

Kim Kristensen: "Hold øje med krigergenerationen"

Kim Kristensen er tidligere kompagnichef i Krajina, Eksjugoslavien, stabschef for den danske bataljon i Kosovo og chef for ISAF Hold 4 i Helmand, Afghanistan. Han har sidet i forskningsprojektets følgegruppe og løbende kommenteret forskningsprocessen og resultaterne.

Kim Kristensen, i projektets interviews peger flere udsendte på, at god ledelse er afgørende for oplevelsen under udsendelsen. De nævner egenskaber som synlighed, lydhørhed og evnen til at følge konkret op på problemer. Du har selv ledet et hold i Afghanistan. Hvad er god ledelse i den her sammenhæng for dig?

"Jeg kan sagtens genkende den beskrivelse, soldaterne giver – og jeg har selv oplevet ledere, som jeg stolede på og kunne vende alt med, og omvendt ledere, som jeg ingen tillid havde til. Det sidste er en katastrofe, særligt under en mission. Min egen erfaring som leder er, at ja, man skal kunne mestre interesse, faglig dygtighed, mod og så videre – men man skal særligt kunne vise omsorg, vise hvem man er bag uniformen, at man selv bare er af kød og blod som alle andre. Det afgørende er, at folk føler sig trygge og ved, at jeg lytter, når de kommer til mig – også når det brænder på og bliver voldsomt ubehageligt."

Projektet tegner jo også et billede af Danmarks militære engagement gennem 18 år. Hvordan oplever du, at holdningen til missionerne har ændret sig i den periode?

"Tiden siden 1992 har jo været en hård mesterlære, ikke kun for soldaterne, men også for nationen. Men jo hårdere missionerne har været og jo flere tab, vi har fået, desto mere modne er danskerne også blevet i forhold til at acceptere krigens vilkår. Jeg oplever helt klart, at støtten har ændret sig radikalt – også fx i forhold til noget så konkret som at gå i uniform på gaden i Danmark, hvor et arrangement som den årlige Flagdag jo er afgørende. Og min erfaring er, at når soldaterne fornemmer

omgivelsernes forståelse for, hvad det vil sige at være indsat i krig, så skaber det også et stærkt fundament for at komme igennem missionen. Jo mere ro og opbakning – også politisk – desto mere koncentration om opgaven, når man er derude."

Hvad kan man i din vurdering bruge forskningsprojektet til i det konkrete, operationelle arbejde med udsendelserne?

"Her og nu er min umiddelbare konklusion, at der ikke er mange ting, der kan gøres bedre på den korte bane. Det er også det, jeg hører i min kontakt med soldater og pårørende. Vi bliver godt trænet og forberedt, støttet under udsendelsen og hjulpet umiddelbart efter hjemkomst.

Men på trods af alt det, der vitterlig bliver gjort før, under og efter mission, så må vi være forberedt på, at det at være indsat og ofte voldsomt udsat i krig gør så utrolig ondt. Og det er her, jeg synes undersøgelsens væsentligste resultater ligger – i de tal, der kommer frem om psykiske mén. De er et vink med en vognstang til os, der husker Balkanmissionerne og de tal, der var fremme dengang. Da hed det, at 15 % ville blive negativt påvirkede af missionerne, men det her projekt viser, at tallene for Irak og Afghanistan kan risikere at blive højere. Og det peger i retning af, at vi – på trods af alt det gode vi gør – potentielt kan stå foran en kæmpe udfordring i de kommende år med 'krigergenerationen', altså de nyeste generationer af soldater, der kommer hjem fra de skarpe missioner – særligt Irak og Afghanistan, men måske også fra de korte, intensive observatørmissioner som bl.a. Syrien."

Hvad mener du, der skal gøres for at løfte den udfordring?

"Jeg mener, der bør laves initiativer, hvor man gør alt, hvad der overhovedet er muligt for at samle enhederne op – følge dem, skabe netværk omkring dem, pleje relationen til de pårørende. Det lyder måske omklamrende og vil også føles sådan for nogen, men jeg mener faktisk, at der desværre

kan være så mange soldater, der kan stå med udfordringer for resten af livet, at vi her må være ekstremt proaktive. Man skal ikke sygeliggøre alle soldater, men vi skal have en indsats, der er aktiv, opsøgende og vedvarende – og som vi må indstille os på skal fortsætte i mange år fremover.

Man skal også huske på her, at forsvaret nu er på vej ind i en ny fase med besparelser på vej og måske færre missioner. Det betyder, at færre af veteranerne vil have mulighed for at blive i forsvaret, og vi kan jo se i undersøgelsen, at dem der klarer sig bedst er dem, der netop stadig er ansatte – mens dem, der har de største udfordringer med livet er dem, der har forladt forsvaret og ikke længere har del i den identitet, korpsånd og kammeratskab, der ligger i forsvarets fællesskab. Det er dem, jeg kalder de glemte, og dermed de gemte. Og dem skal vi altså holde ekstra godt øje med i årene, der kommer."

Er der noget, der har overrasket dig særligt i projektet?

"Det overrasker mig glædeligt, at projektet viser, hvor ualmindeligt almindelige soldater faktisk er. Vi skal jo ikke glemme, at det store flertal af soldaterne kommer styrket ud af missionen, og undersøgelsen viser jo, at de faktisk bliver en stor gevinst for det danske samfund. Jeg er stødt på mange fordomme om soldater gennem mine år i forsvaret – vi er ikke så kloge, vi er voldelige, vi kommer fra en speciel gruppe i samfundet og så videre. Jeg glemmer fx aldrig en kronik i Politiken for nogle år siden, hvor kronikøren forsøgte at skabe et billede af soldaterne som "statsproducerede voldsforbrydere". Nu er der forskningsbaseret belæg for at understrege, at soldaterne ikke skal stemples på den måde. Om end vores soldater er helt igennem unikke i de internationale missioner, ja, så er soldaterne altså stort set ligesom jer andre."

Foto: Charlotte Aagaard

**KIM KRISTENSEN ER TIDLIGERE CHEF
FOR ISAF HOLD 4 I AFGHANISTAN**

**"På trods af alt det,
der vitterlig bliver
gjort før, under
og efter mission,
så må vi være
forberedt på, at det
at være indsat og
ofte voldsomt udsat
i krig gør så utrolig
ondt.**

EFTER UDSENDELSE

- 24 NÅR SOLDATEN VENDER HJEM
- 26 EN ELLER FLERE UDSENDELSER
- 28 FLEMMING VINTHER:
"TÆNK HELHEDSORIENTERET"
- 30 HVERDAGSLIV OG FYSISK HELBRED
- 32 PSYKISK HELBRED EFTER UDSENDELSEN
- 34 HEINE STEFANSEN:
"DER SKAL NOGET AF ET MANDFOLK TIL AT INDRØMME,
AT MAN HAR DET PSYKISK SKIDT"
- 36 JENS KÅRE BYRNAK:
"INDSATSEN SKAL FORTSAT UDVIKLES"
- 38 BRUG AF STØTTEFUNKTIONER
- 40 METTE BERTELSEN:
"PROJEKTET BEKRÆFTER PROPORTIONERNE I VORES ARBEJDE"
- 42 ALKOHOLVANER, MISBRUG OG KRIMINALITET

Når soldaten vender hjem

Overgangen fra felten til hverdagen i Danmark kan være vanskelig, selvom de fleste soldater føler, at udsendelsen har været berigende. Familiens – og samfundets – velkomst er vigtig.

Det er en stor omstilling at vende hjem til hverdagslivet i Danmark efter opholdet i felten. Mange af soldaterne har voldsomme oplevelser med i bagagen, og oplever, at de har forandret sig under opholdet.

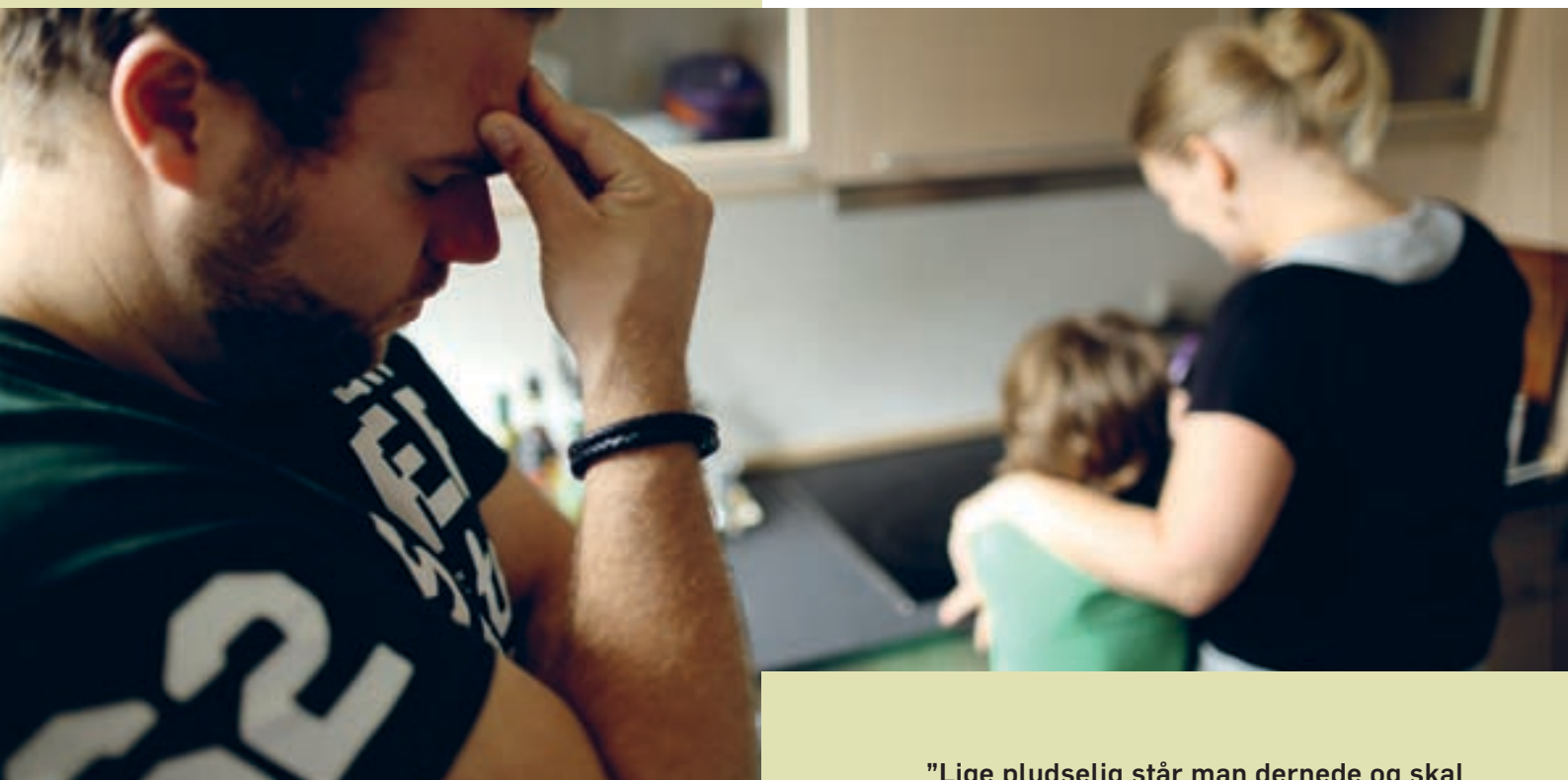
"Dem, som jeg var udsendt med i 1992, kender mig bedre end min kone gennem 10 år."

BERIGENDE OG BELASTENDE

De fleste veteraner føler, at udsendelsen har været mere berigende end belastende. Det gælder særligt dem, der kun har været udsendt en gang. De har oplevet et stærkt kammeratskab og føler, at oplevelserne i felten har gjort dem bedre til at tackle vanskelige situationer. Og de er stolte over at have gjort international tjeneste.

Samtidig angiver hver femte veteran, at de har fået større eller mindre varige mén af udsendelsen – enten fysisk eller psykisk. 4 % føler, at de har fået større, varige psykiske mén, 2 % angiver at de har fået større, varige fysiske mén, og 3 % har både større, varige fysiske og psykiske mén.

De fleste hjemvendte er efter eget udsagn rastløse og har svært ved at falde til ro i de første måneder efter hjemkomsten.

"Lige pludselig står man dernede og skal lade sit maskingevær og være klar til at køre ud i fjendeland, og så lige pludselig er du derhjemme og skal stå og vælge, hvad for noget mad du vil have i Føtex."

"Man skylder. Det gør man. Når hun siger, at du har barnets første sygedag alle dage det næste halve år, så er det bare sådan, det er. Og det gør jeg bare."

GENSYNET MED FAMILIEN

Overgangen fra det militære liv i felten til det civile liv med familien derhjemme kan være svær – særligt for dem, der ved hjemkomsten forlader forsvaret og går tilbage til et civilt arbejdsliv. Forbliver man i forsvaret, er det nemmere at holde kontakten med kammeraterne fra missionen og løbende vende oplevelserne med dem.

I familien kan den hjemvendte have svært ved at finde sin plads igen. En eventuel partner har været vant til at klare hverdagen uden den udsendte, og følelser af svigt og bekymring skal måske bearbejdes. Fortroligheden skal genetableres, og oplevelserne fra felten skal finde deres plads i hovedet og i samlivet. Mange udsendte fortæller, at de vælger ikke at fortælle deres familie detaljer fra udsendelsen, fordi de ikke tror, de vil møde forståelse.

AT BLIVE ANERKENDT

Det er ikke kun i familien, at soldaten kan opleve at skulle stå til regnskab – også samfundets velkomst til den hjemvendte er væsentlig for overgangen til hjemmelivet. I den forbindelse nævner mange veteraner betydningen af, at der i de seneste år er

kommet en større offentlig anerkendelse af deres indsats, fx i form af Den Nationale Flagdag den 5. september. Mange oplever også, at danskernes holdninger til den internationale indsats er blevet mere nuanceret. Der er plads til respekten for den enkelte soldats indsats, uagtet hvad holdningen til selve missionen måtte være.

For andre veteraner betyder den offentlige anerkendelse mindre – det afgørende er deres egen oplevelse af at have gjort en forskel.

En eller flere udsendelser

Knap halvdelen af soldaterne har kun været udsendt en gang i perioden, og kun 2 % af soldaterne kan betegnes som det, forsvaret kalder "missionsbumser". For mange udsendte ændrer motivationen sig efter den første udsendelse.

Knap halvdelen af de 26.000 soldater udsendt mellem 1992 og 2009 har kun været udsendt en enkelt gang. En fjerdedel af soldaterne har været udsendt to gange, mens den sidste fjerdedel har tre eller flere udsendelser i bagagen. Fire ud af ti soldater forlader forsvaret efter en enkelt udsendelse.

MISSIONSBUMSERNE

I interviews bruger repræsentanter for forsvaret betegnelsen "missionsbumser" om dem, der søger ud gentagne gange, og for hvem udsendelsen er blevet en livsstil. De beskrives som personer, der "kun kan leve i missionen", og som i nogle tilfælde "skal bruge en ny udsendelse for at holde stressen i kog." Den sidste faktor betragtes med nogen bekymring, fordi en ny udsendelse på den baggrund kan være med til at fremprovokere psykiske efterreaktioner hos soldaten.

I projektet defineres missionsbumser som soldater, der har været udsendt mere end fem gange inden for en periode på 15 år. Med udgangspunkt i den definition er det kun 2 % af de udsendte, der kan betegnes som missionsbumser.

Ser man på hele perioden fra 1992 til 2009, er der i alt 1866 af de undersøgte soldater – svarende til 7,2 % af alle udsendte – som har været på fem eller flere missioner i løbet af de 18 år.

MOTIVATIONEN ÆNDRER SIG

Projektet viser, at soldaternes motivation for at lade sig udsende ændrer sig fra før til efter udsendelsen.

Ca. 450 soldater, der i foråret 2011 blev udsendt til Libanon eller Afghanistan, er blevet bedt om at beskrive deres motivation før og efter udsendelsen ved at vælge mellem 12 udsagn i et spørgeskema. Resultatet er, at idealistiske grunde som "at opbygge demokrati i missionsområdet" og "gøre noget for mit land" fylder mest før udsendelsen. Efter udsendelsen lægger soldaterne i stedet mere vægt på at "have et udfordrende job" eller "tjene gode penge".

Der er forskelle mellem personelgrupper, når det handler om motivation: Konstablerne vurderer "kammeratskabet under udsendelsen" højt, mens officererne lægger vægt på udsagnet "at have et udfordrende job". Kvinder vurderer generelt alle udsagn højere end mænd.

bevarende FN-mission, og den forskel afspejles i soldaternes svar. De udsendte til Libanon vurderer gennemgående alle udsagnene lavere, men er mere positive over for udsagnet om at "tjene gode penge" end de udsendte i Afghanistan, der i højere grad drives af mere idealistiske motivationer.

De soldater, der har deltaget i undersøgelsen, har deltaget i to meget forskellige missioner: Missionen i Afghanistan er fredsskabende og præget af stor risiko, mens missionen i Libanon er en freds-

Udsendelser pr. person 1992-2009

1 udsendelse	12.391 personer	47,6 %
2 udsendelser	6.705 personer	25,8 %
3 udsendelser	3.387 personer	13,0 %
4 udsendelser	1.679 personer	6,5 %
5 udsendelser	908 personer	3,5 %
Mere end 5 udsendelser	958 personer	3,7 %
I alt	26.028 personer	100 %

De 12 udsagn og vurdering af dem før og efter udsendelsen på en skala fra 1 til 10

	Mænd		Kvinder	
	Før	Efter	Før	Efter
Have et udfordrende job	8,0	7,2	8,7	7,7
Tjene gode penge	5,7	6,1	6,0	5,9
Afprøve min militære træning i praksis	7,9	7,2	7,5	7,1
Have et job med ansvar	7,9	7,3	8,2	8,2
Arbejde sammen med mennesker, som jeg respekterer	8,4	7,8	8,9	8,2
Få en oplevelse for livet	7,9	7,1	8,3	7,6
Være en del af et elitehold	6,5	5,7	5,6	5,1
Gøre en positiv forskel for mennesker, der har brug for hjælp i missionsområdet	7,2	5,8	8,1	7,0
Opbygge demokrati i missionsområdet	5,4	4,1	6,1	5,0
Gøre noget for mit land	6,7	5,8	6,9	5,8
Forhindre et terrorangreb i Danmark	6,7	4,9	7,2	5,0
Opleve kammeratskabet under udsendelse	8,2	7,7	8,8	8,2

Flemming Vinther: "Tænk helhedsorienteret"

Flemming Vinther er formand for Hærens Konstabel- og Korporalforening (HKKF), der repræsenterer den største faggruppe blandt de udsendte.

Flemming Vinther, tallene i projektet viser jo, at konstablerne på mange måder er en udsat gruppe ikke mindst i forhold til skadede og omkomne under udsendelsen. Overrasker det dig?

"Nej, egentlig ikke – det er jo os, der går i front af helt gode saglige grunde. Og eftersom konstablerne er den største gruppe her, er vores medlemmer selvfølgelig også blandt dem, der får psykiske mén.

Hvad angår det sidste, er der jo mange faktorer på spil, men jeg tror, at en af dem kan være det helhedsbillede, du har af missionen, når du er udsendt. Jeg taler som lægmand her, men jeg tror, at jo større mulighed du har for at se, hvad meningen egentlig er med det hele, jo bedre kan du sætte det i sammenhæng og bearbejde det. Og det overblik har det jo med at blive mindre, jo længere ned i gelederne du går. Vi hører tit vores udsendte medlemmer blive frustrerede over, at nu holdt vi op med at støtte den politienhed eller med at køre til den landsby, og hvorfor nu det? Der tror jeg tit officererne og befalingsmændene glemmer at få kommunikeret ned gennem systemet, hvorfor de ting ændrer sig. Og det tror jeg kan påvirke, hvad vores folk kommer hjem med rent psykisk."

En af projektets analyser viser, at soldaternes motivation ændrer sig efter første den udsendelse. Hvad skyldes det i din vurdering?

"I al sin enkelthed er det jo sådan, at selvom en soldat rejser hjem efter et halvt års udsendelse i fx Afghanistan og synes, at han eller hun har gjort en positiv forskel i sit daglige arbejde – så kan det være svært at se, præcis hvordan man har ændret på tingene i lokalområdet, mens man har været der. Det er en udvikling med små skridt, og det kan godt være en udfordring for de udsendte. Så det er uundgåeligt, at der ryger nogle illusioner under udsendelsen. På den anden side er det jo meget

positivt at få bekræftet, at soldaterne rent faktisk rejser ud, fordi de gerne vil gøre en forskel. Og jeg noterer mig, at de fastholder den positive tilgang ved fx at nævne glæden ved at have et udfordrende og ansvarsfuldt job, også efter de kommer hjem."

Projektet dækker en periode på 18 år, fra 1992 til 2009. Hvordan har dine medlemmers arbejdsvilkår ændret sig i den periode?

"Både træning og arbejdsvilkår har ændret sig radikalt i de seneste årtier. Vi er jo gået fra de fredsbevarende missioner på Balkan til at blive indsat i deciderende kampoperationer startende i Irak, men specielt Afghanistan. For vores medlemmer har det været en udvikling fra dengang, hvor man diskuterede, om det var frivilligt eller ej at tage af sted, til nu, hvor stort set alle vores medlemmer bliver udsendt.

"Det dur jo ikke, at vi fx får kontakt til en veteran, der har siddet for nedrullede gardiner og ikke talt med nogen i 1½ år, og det første en forvaltning så tager fat på er at afklare, om det nu også er Balkan, der har bragt ham dertil."

Der er jo også sket en kolossal udvikling i håndteringen af de udsendte – lige fra, hvordan man forbereder soldaten og familien inden missionen, hvad man gør under missionen, og til ikke mindst, hvad der skal ske bagefter. Det tog noget tid, men nu om stunder forstår forsvaret jo, at man faktisk skal bruge lige så lang tid på at omstille soldaten til at være hjemme i Danmark igen, som man skulle bruge på at forberede ham eller hende på at blive udsendt. I dag er der et godt system – hvis man magter og orker at bede om hjælp, så er der faktisk et godt system. Og vi har også rykket os i forhold til accepten af at tage imod hjælp. Hos HKKF etablerede vi for nogle år siden HKKF Livlinen, som tidligere medlemmer med psykiske problemer kan kontakte for at få hjælp til at navigere i systemerne. Der får vi også kontakt til de gamle Balkanveteraner, og vi oplever, at det ofte er meget svært at få dem tilbage i systemet og klar til at tage imod hjælp, for de er simpelthen blevet svigtet gang på gang. Det er noget nemmere med de nyeste veteraner, fordi de ikke har oplevet det samme svigt fra forsvaret. Måske de ikke magtede at tage imod hjælp, lige da de kom hjem, eller syntes de havde det fint på det tidspunkt, men de er i hvert fald kommet hjem med en følelse af, at der stod nogen og tog imod dem og rakte hånden frem. Og det siger jo noget om, at tilbuddene er blevet bedre.

For os har et væsentligt fokus i hele den her udvikling været kompetencerne – dels at medlemmerne er ordentlig klædt på til at tage ud, dels at de får noget kompetenceafklaring, når de kommer hjem. Det er jo en ret traditionel fagforeningsopgave at sørge for, at medlemmerne hele tiden udvikler sig i forhold til arbejdsmarkedet, men vi tror også på, at jo mere bevidst man er om, hvad man har fået med hjem, jo mere modvirker det psykiske efterreaktioner. Og alt i alt oplever jeg, at vores folk er meget seriøse og professionelle i dag omkring det at blive udsendt."

Hvad bliver de største udfordringer i arbejdet med veteranerne i årene fremover set fra din stol?

"Som det er nu, synes jeg faktisk man har nogle gode programmer og tiltag rettet mod dem, der får problemer. Men jeg kan da godt frygte, at det bliver en udfordring at holde dem kørende, hvis vi får en periode, hvor vi ikke har de store missioner, og hvor politikernes og mediernes søgelys retter sig andre steder hen. Der vil jo være udfald fra de her missioner i mange år fremover, selvom vi alle sammen håber, at de sidste 10 års initiativer betyder, at vi vil se færre problemer blandt dem, der kommer hjem fra Irak og Afghanistan. På den anden side er missionerne dér hårdere, så måske det trækker i en anden retning. Det ved vi jo ikke endnu.

Ellers synes jeg faktisk, den største aktuelle udfordring ligger i de offentlige systemer. Vi oplever, at de har rigtigt svært ved at rykke ud og støtte nogen, de ikke er sikre på ligger inden for regelsættene. Og det dur jo ikke, at vi fx får kontakt til en veteran, der har siddet for nedrullede gardiner og ikke talt med nogen i 1½ år, og det første en forvaltning så tager fat på er at afklare, om det nu også er Balkan, der har bragt ham dertil. Det er den mistillid, de her folk er blevet mødt med så mange gange, og så melder de altså fra igen. Så det er et område, hvor vi ser frem til regeringens nye initiativer, som forhåbentlig kan understøtte en mere helhedsorienteret tænkning. For det er jo oftest hele pakken, med arbejdsløshed, social isolation og måske en ubehandlet diagnose oveni, folk sidder med."

FLEMMING VINTHER ER FORMAND FOR HÆRENS KONSTABEL- OG KORPORALFORENING (HKKF)

Hverdagsliv og fysisk helbred

De fleste veteraner har en velfungerende hverdag med familie, netværk, arbejde og god økonomi. Veteranerne anmelder dog flere arbejdsskader end deres jævnaldrende i kontrolgruppen.

Langt de fleste veteraner oplever selv, at de har en velfungerende hverdag. Og ikke overraskende ser veteranernes hverdagsliv gennemgående noget anderledes ud, end det gjorde, før de blev udsendt første gang.

Hvor 78 % af dem på udsendelsestidspunktet var ugifte, oplyser størstedelen af veteranerne nu, at de lever i parforhold, og ca. hver tredje har børn. Tre af fire veteraner bor i ejerbolig.

7 % af veteranerne oplever selv, at de har større eller mindre fysiske mén af udsendelsen.

I ELLER UDEN FOR FORSVARET

Ifølge veteranernes egne oplysninger er 35 % af dem stadig ansat i forsvaret, mens 65% har forladt forsvaret. Af dem, der ikke længere er ansat i forsvaret, angiver kun 6 % som grund, at de er gået på pension.

Fire af ti veteraner har forladt forsvaret efter en enkelt udsendelse, mens godt hver fjerde har været udsendt flere gange, før de lagde uniformen. Blandt de, der stadig er ansatte, forventer langt de fleste at skulle sendes ud igen.

UDDANNELSE OG ØKONOMI

Også uddannelsesmæssigt klarer mange veteraner sig godt. Sammenlignet med danske mænd generelt har flere veteraner en videregående uddannelse, og færre af dem har kun en grundskoleuddannelse. Der er markant flere af veteranerne, som har en videregående uddannelse, end der var, da de trådte ind i forsvaret og blev udsendt første gang.

Der er intet, der tyder på, at veteranerne har en dårligere økonomi end andre – tværtimod. Sammenlignet med kontrolgruppen har de udsendte

soldater en lavere nettogæld og en større disponibel indkomst. Og ser man på soldaternes økonomi henholdsvis to og fem år efter, at de kom hjem fra deres første udsendelse, er der heller ikke de store økonomiske problemer at spore.

ENSOMHED OG SOCIALE KONTAKTER

Ca. 2,5 % af veteranerne svarer i et spørgeskema, at de ofte er ufrivilligt alene. Det er færre end i befolkningen generelt. Blandt de veteraner, der ikke længere er ansat i forsvaret er der flere, der føler sig ensomme og mangler social kontakt, end der er blandt dem, der stadig er ansat i forsvaret.

ARBEJDSKADER

Antallet af arbejdsulykker og erhvervssygdomme blandt veteranerne tyder på, at mange har et belastende arbejdsliv – uagtet om skaden er sket i forbindelse med arbejdet i forsvaret eller i det civile liv.

Blandt det udsnit af soldaterne, der er sammenlignet med en kontrolgruppe – nemlig dem født mellem 1975 og 1982 – har 19 % fået anmeldt en arbejdsulykke eller en erhvervssygdom, mens det tilsvarende tal i kontrolgruppen er 9 %.

DØDELIGHED

Forskerne har undersøgt, om de mandlige veteraner har en overdødelighed sammenlignet med deres jævnaldrende. Det er klart, at udsendelsen i sig selv indebærer en risiko for at dø, men har de udsendte også på langt sigt – efter hjemkomsten – en større risiko for at dø i utide end deres jævnaldrende?

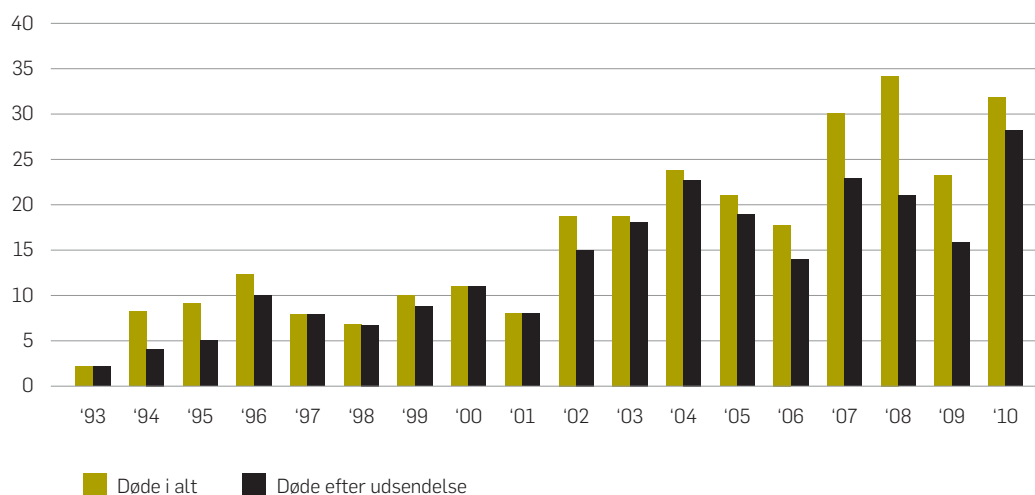
Svaret er overordnet, at det er for tidligt at afgøre. Som det er nu, er der forholdsvis færre fra gruppen af veteraner end fra kontrolgruppen, som er døde. Men det er vigtigt at huske, at det her

drejer sig om en gruppe mennesker, der samlet set stadig er relativt unge.

I hele perioden er 303 af de godt 26.000 soldater afgået ved døden. Langt de fleste, nemlig 295, er mænd. Tallene indbefatter både dem, som er omkommet under udsendelsen, og dem, der er døde efter udsendelsen af andre årsager.

Der ligger vidt forskellige personlige og medicinske årsager bag dødsfaldene. Den mest almindelige dødsårsag er "naturlige årsager". Blandt de afdøde mænd har 13 % begået selvmord, og i denne gruppe er der relativt mange veteraner fra Eksjugoslavien. Generelt er der flere blandt de døde, der har en psykiatrisk diagnose, end der er blandt veteranerne som gruppe.

Døde blandt de udsendte mænd, 1992-2009.

Psyisk helbred efter udsendelsen

En mindre gruppe veteraner er ramt af psykiske problemer og for nogens vedkommende psykisk sygdom. 4 % af veteranerne har en psykiatrisk diagnose; heraf lider de fleste af posttraumatisk belastningsreaktion (PTSD). I løbet af de første tre år efter udsendelsen stiger forekomsten af psykiske sygdomme blandt soldaterne markant set i forhold til kontrolgruppen.

Godt hver sjette af veteranerne vurderer selv, at de har større eller mindre psykiske mén af udsendelsen. For langt de fleste af disse gælder det dog, at de lever et velfungerende liv uden kontakt til det psykiatriske sundhedssystem. Men en mindre gruppe soldater oplever, at blive psykisk belastede eller decideret psykisk syge i årene efter hjemkomsten.

4 % HAR EN PSYKIATRISK DIAGNOSE

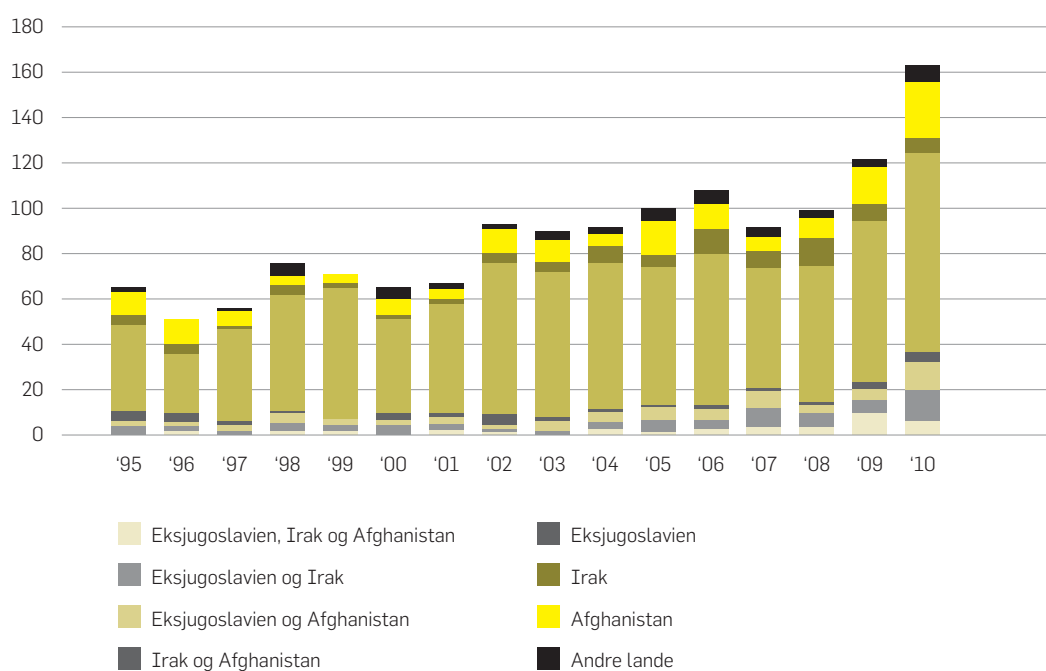
Godt 4 % af veteranerne – eller helt præcist 1108 personer – er blevet psykisk syge efter hjemkom-

sten fra deres første mission. Det vil sige, at de i perioden mellem 1995 og 2010 er blevet registreret i Det Psykiatriske Centralregister som havende mindst en psykiatrisk diagnose. Ca. en tredjedel af de psykisk syge veteraner fik stillet diagnosen seks eller flere år efter deres seneste udsendelse.

Det er ikke i alle tilfælde muligt at sige, om sygdommen er knyttet til udsendelsen. Men projektet viser, at der sker en markant udvikling i forekomsten af psykiske problemer hos soldaterne i årene efter hjemkomsten sammenlignet med kontrolgruppen af ikke-udsendte.

Inden udsendelsen er soldaternes psykiske helbred bedre end kontrolgruppens – de har færre psykiatriske diagnoser og køber mindre medicin mod psykiske lidelser. Men i løbet af de første tre år efter hjemkomsten nærmer de to grupper sig hinanden.

Udsendte med mindst en psykiatrisk diagnose mellem 1995 og 2010, fordelt på missionserfaringer. Opdelt efter det år, hvor diagnosen blev registreret.

De offentlige registre viser, at knap 17 % af veteranerne enten har fået en psykiatrisk diagnose, har købt medicin mod psykiske sygdomme, eller har været i behandling for stofmisbrug efter hjemkomsten. Fælles for dem er, at de ikke har været registreret for nogen af delene, før de tog på deres første mission.

HVILKE DIAGNOSER?

Blandt de psykisk syge veteraner er PTSD eller posttraumatisk belastningsreaktion den mest udbredte diagnose. I alt 624 soldater – eller 2,4 % af alle udsendte mellem 1992 og 2009 – er blevet diagnosticeret med PTSD i perioden. For dem alle gælder det, at sygdommen er registreret, efter de vendte hjem fra international tjeneste.

Andre diagnoser er nervøse og stressrelaterede tilstande i øvrigt samt depression.

Det er især udsendte fra Eksjugoslavien, der er registreret med psykiske mén, men også udsendte

til Irak og Afghanistan, som er blevet sendt hjem før tid, fylder meget i statistikken.

PSYKISKE ARBEJDSKADER

Forskerne har også undersøgt, hvor mange anmeldelser af arbejdsskader, der er blandt veteranerne – både skader, der kan være knyttet til arbejdet i forsvaret, og skader, der er sket i forbindelse med civilt arbejde. Her viser tallene, at mere end hver sjette af soldaternes anmeldelser af erhvervssygdomme bunder i psykiske lidelser, mens det kun er hver 20. af anmeldelserne i kontrolgruppen, der sker på den baggrund.

Psykiatriske diagnoser før udsendelsen

UDSENDTE
1,1 af 1000 har en diagnose

KONTROLGRUPPE
8,9 af 1000 har en diagnose

Psykiatriske diagnoser 8 år efter udsendelsen

UDSENDTE
17,3 af 1000 har en diagnose

KONTROLGRUPPE
15,6 af 1000 har en diagnose

Heine Stefansen: "Der skal noget af et mandfolk til at indrømme, at man har det psykisk skidt"

Heine Stefansen var udsendt til serbisk Krajina i 1993-94. Han blev diagnosticeret med PTSD i 2001. I dag arbejder han i flexjob i egen landbrugsbedrift, og er tilknyttet HKKF Livlinen som kontaktperson for andre veteraner med posttraumatiske belastningsreaktioner.

Der gik syv år, fra du kom hjem fra din udsendelse til du blev diagnosticeret med PTSD. Hvad skete der i den periode?

Jeg kom hjem i 1994, og dengang gjorde man det jo sådan, at vi var 125 mand samlet i auditoriet lige inden vi skulle hjem, og får så at vide, at hvis nogen har det skidt psykisk, så skal de lige række hånden op, så vil der blive arrangeret en samtale med en psykolog. Det var der sjovt nok ingen, der gjorde – selvom jeg efterfølgende har mødt rigtig mange af de folk i mit arbejde for Livlinen.

"Jeg fandt hurtigt ud af, at hvis jeg bare lod være med at sove, var der ikke de store problemer."

Og så tog jeg bare hjem til det civile liv. Jeg opdagede hurtigt, at jeg havde en masse begrænsninger, jeg ikke havde før jeg tog af sted: Jeg kunne ikke sove, og hvis jeg gjorde, havde jeg ubehagelige drømme, jeg var opfarende og aggressiv, og hvis jeg drak, var jeg straks tilbage i missionen. Men ingen havde jo talt med os om, hvad der kunne ske, så jeg troede bare, det var noget der skulle overstås. Og jeg skammede mig også over at have det sådan, for så slemt syntes jeg heller ikke, det havde været derude. Selvfølgelig havde der været nogle oplevelser, men vi var jo kommet hjem, og jeg var hverken død eller manglede et ben. Jeg så ud, som da jeg tog af sted.

Nå, men jeg fandt hurtigt ud af, at hvis jeg bare lod være med at sove, var der ikke de store problemer. Så jeg fik lavet en rytme, hvor jeg bare arbejdede hele tiden. De sidste 5-6 år inden jeg blev indlagt, arbejdede jeg på slagteri og kørte med grise i hverdagene, havde mit landbrug om aftenen og nogle gange natten, og arbejdede så skiftehold i weekenden på en plastfabrik. Jeg kunne holde den kørende, fordi jeg mest gik for mig selv eller havde arbejdskammerater, der kendte mig godt og tog hensyn – men når jeg endelig var hjemme hos min familie, blev jeg mere og mere aggressiv, og det endte så helt galt i 2001, hvor jeg knækkede fuldstændigt sammen. Min kone og mine forældre havde forsøgt at hjælpe mig inden da, og der havde også været noget kontakt med psykologer, men jeg ville jo ikke rigtig erkende, at jeg havde alvorligt brug for hjælp. Men i 2001 ramte jeg bunden og blev indlagt på Rigshospitalets psykiatriske afdeling i nogle måneder. Og der kom jeg heldigvis i behandling hos Danmarks efter min mening bedste psykiater på det her område, Henrik Steen Andersen.

Hvad betød det at blive diagnosticeret og få hjælp?

I starten var det bare ord – jeg vidste ikke engang, hvad PTSD betød, første gang jeg hørte det. Og de første to år kunne jeg faktisk ingenting. Jeg stod op om morgenen og sendte børnene af sted, og så gik jeg op og sov – og engang imellem kørte

jeg til behandling i København. Al energien gik med at samle stumperne op med min familie, for det havde jo været meget skidt i lang tid. Jeg var på sygedagpenge, og kommunen ville alt muligt med mig, indtil forsvaret sendte dem et brev om, hvem jeg var og hvordan tingene var fat. Så blev det samarbejde nemmere, og til sidst tilbød de mig pension, fordi de ikke kunne finde en arbejdsplads, der kunne opfylde de hensyn, der skulle tages. På det tidspunkt var jeg 30 år og far til to små drenge, og jeg synes ikke lige det var mig med en pension, så vi fik det løst sådan, at jeg fik et flexjob i mit landbrug. Så jeg begyndte så småt at få en hverdag igen, og efter en årrække fik jeg også tilkendt arbejdsskadeerstatning – men jeg havde det stadig rigtigt skidt til tider, og jeg gik stadig helt alene med det, forstået på den måde at jeg ikke havde kontakt til andre som mig selv.

Vendepunktet for mig kom i 2008, da jeg kom med på en hyttetur til Norge, arrangeret af HKKF og Kammeratstøtteordningen, sammen med fem andre veteraner. Jeg var blevet opfordret til at tage med og sagde nærmest ja af høflighed, for jeg kan godt love dig at jeg ikke havde lyst, men den uge gjorde en kæmpe forskel. På den tur fandt jeg virkelig mine kammerater igen – en af dem kendte jeg endda i forvejen fra missionen. Og det viste sig, at jeg var lidt længere i forløbet end mange af dem, og at mange af de ting, de fortalte om, havde jeg også nogle erfaringer med, som de kunne bruge. Jeg fandt ud af, at jeg kunne bidrage med noget overfor de her gutter og andre i samme situation. Derfra udviklede det sig, og nogle år efter blev jeg tilknyttet Livlinen som kontaktperson.

Det er næsten 20 år siden, du selv var udsendt. Hvad er dit indtryk af de tilbud, der findes til veteranerne i dag, sammenlignet med forholdene, da du kom hjem?

Der er ingen tvivl om, at der er sket rigtigt mange gode ting. Mange siger jo i dag, at forsvarets indsats på det her område var for dårlig dengang, men de gjorde jo, hvad de syntes var rigtigt. Jeg tror ikke de kunne have gjort mere, for tiden var en anden, og der skal noget af et mandfolk til at indrømme,

at man har det psykisk skidt. Så jeg føler mig ikke skidt behandlet af forsvaret. Tingene kunne være gjort anderledes, ja, men da vi fik fat i de rigtigt mennesker, rullede det jo også. Og i dag er det en helt anden verden – både i forhold til tilbuddene og på den måde, at det er blevet helt okay at gå til psykolog og så videre.

Hvilket råd vil du give til de nye generationer af soldater, der er kommet hjem fra Irak og Afghanistan de seneste år?

Vær åben omkring hvordan du har det! Altså, jeg kunne jo bruge resten af livet på at banke mig selv i hovedet over de år, jeg har spildt på ikke at ville erkende det her, men det kan man jo ikke bruge til noget. Man skal jo nå dertil, hvor man er klar til at tage imod hjælp.

Jeg vil sige det sådan, at når du har den her diagnose, så står din vægtskål ligesom skævt – den negative del er altid fyldt lidt mere end den positive. Så du skal hele tiden sørge for at mærke efter og fylde din dag med de gode ting. Der er hele tiden begrænsninger, men du vælger selv, hvor meget du lader dig styre af det.

Foto: Morten Fiedslund

**HEINE STEFANSEN VAR UDSENDT
TIL SERBISK KRAJINA I 1993-94**

Jens Kåre Byrnak: "Indsatsen skal fortsat udvikles"

Jens Kåre Byrnak er oberst og konstitueret chef for Veterancentret i forsvaret. Han har tidligere bl.a. været udsendt som stabschef i Kroatien, og som Director i Joint Operations Centre, Kosovo.

Jens Kåre Byrnak, SFI's forskningsprojekt dækker en historisk periode på 18 år. Hvordan har forsvarsveteranindsats udviklet sig i den periode?

"I 1992 havde vi nærmest ikke noget veteranbegreb i Danmark. Før Murens fald var forsvaret jo gearret til en helt anden type indsats end den, vi kom ud i i 1990'erne, så vi var nok uforberedte på de vilkår, vi blev stillet over for, og derfor kom indsatsen over for de første veteraner til at bestå af enkeltstående – om end velmenende – initiativer. Jeg var selv ude i 1995, og jeg husker, at vi fik et stykke papir udleveret om, hvor vi kunne henvende os, hvis der var noget der trykkede. Så tilbuddet i forhold til den psykiske påvirkning fandtes jo, men der var ikke samme fokus på det, som der er i dag. Og det med at gå til psykolog var måske heller ikke noget, der lå til soldaterrollen dengang.

**"Dem, der kommer
hjem fra Afghanistan
i morgen, vil i hvert
fald være interessante
for os de næste 15 år."**

Siden da har det jo udviklet sig voldsomt – hvor indsatsen dengang måske havde karakter af brandslukning, har vi nu flyttet fokus til at sørge for, at der opstår så få brande som muligt og så levere en koordineret og målrettet indsats til dem, der oplever problemer. Det betyder bl.a., at soldaterne møder psykologerne, allerede før de tager ud, og at der er indlagt faste kontaktbesøg fra psykologholdet under udsendelsen og en psykologisk debriefing, umiddelbart inden soldaterne rejser hjem.

Og så står psykologerne i øvrigt klar og hopper på det næste fly, hvis der opstår akutte situationer dernede. Vi har netop haft et par af dem i Afghanistan på den baggrund, og de blev udnyttet maksimalt i de dage, de var der. Soldaterne havde skrevet sig på lister for at få lov til at tale med dem, og det er jo udtryk for, at de godt ved, at det her er et værktøj, der skal bruges. I dag er vi nået så langt, at soldaterne på mission ligefrem kan finde på at henvende sig, fordi de er bekymrede for en kammerat, der virker tynget, men som ikke umiddelbart vil opsøge hjælp. Så der er virkelig sket noget i forhold til kulturen i forsvaret.

Men vi arbejder jo løbende med at målrette vores indsats og identificere dem, der har brug for hjælp, og der giver SFI's forskningsprojekt os nyttig viden om risikofaktorerne – og dokumenterer jo også omvendt, at langt de fleste faktisk klarer sig godt og bruger erfaringerne fra udsendelsen som en styrke. Ud over at anerkende dette er det vores job at fokusere kræfterne på det mindretal, der oplever problemer."

Mange af de veteraner, der får problemer, kommer jo i kontakt med det kommunale system. Hvilken rolle kan I spille der?

"Vi har et rigtig godt samarbejde med mange kommuner, hvor vi tilbyder informationsmøder og støtte til de sagsbehandlere, der møder veteranerne. Aktuelt har vi et samarbejdsprojekt, hvor

45 kommuner har givet tilsagn om, at de gerne vil være med, så der er ingen tvivl om, at der også er kommet fokus på sagen ude i kommunerne. De møder jo borgeren, som er tidligere udsendt, måske blot i forbindelse med ledighed, måske på grund af mere komplekse problemstillinger, det være sig medicinske, sociale eller psykologiske. Uanset hvad, er det vigtigt for os at arbejde synkroniseret med kommunerne og dele den erfaring, vi har på området."

Projektet viser, at det særligt er udsendte fra Eksjugoslavien, der har psykiske mén af udsendelsen – men at det kan skyldes, at psykiske belastningsreaktioner kan komme efter mange år, og at reaktionerne på Irak og Afghanistan derfor endnu ikke er fuldt synlige. Hvilke krav stiller det til fremtidens veteranindsats?

"Der er jo mange faktorer i det her – dels har indsatsen som sagt udviklet sig siden dengang, og dels har forsvarets udvælgelsesprocesser jo også ændret sig. Og her peger undersøgelsen i øvrigt på nogle risikofaktorer, som vi kan bruge i de udvælgelsesprocesser og den uddannelse, der ligger forud for, at soldaterne overhovedet bliver sendt ud. Man vil aldrig helt kunne undgå, at nogle bliver ramt af udsendelsen, men vi skal hele tiden arbejde med vores udvælgelsesprocesser og forfine dem.

Når det så er sagt, kender vi i sagens natur endnu ikke den langsigtede effekt for de nyeste hold, men vi er selvfølgelig opmærksomme på, at der kan være en forsinkelse i de her reaktioner. Nu er det 15-20 år siden, de første missioner i Kroatien fandt sted, og vi ser stadig, at der dukker følgevirkninger op. Det betyder, at vi også skal følge de nye generationer på langt sigt – dem, der kommer hjem fra Afghanistan i morgen, vil i hvert fald være interessante for os de næste 15 år. Den her indsats er ikke nogen døgnflue, og vi skal hele tiden opdatere vores viden på området."

Silke Torp Carlsen/Veterancentret

**JENS KÅRE BYRNAK ER OBERST OG KONSTITUERET
CHEF FOR VETERANCENTRET I FORSVARET**

Brug af støttefunktioner

Godt halvdelen af veteranerne har benyttet sig af støttetilbud fra forsvaret eller foreninger. Dem, der har været udsendt før 1996, har brugt forsvarets psykologer væsentligt mindre end dem, der har været udsendt efter 2005. En ud af fire veteraner med selvvalgte psykiske men har ikke brugt tilbudene.

I de seneste årtier er der kommet stadig flere tilbud fra forsvaret om støtte til tidligere udsendte soldater. Dertil kommer forskellige foreninger, netværk samt fagforeninger, der tilbyder støtte til veteraner.

Ifølge veteranernes egne oplysninger har godt halvdelen af dem benyttet sig af et eller flere af disse tilbud. Det mest brugte tilbud er forsvarets psykologer, som 29 % af veteranerne oplyser, at de har været i kontakt med.

SÅREDE, ANSATTE OG NYLIGT UDSENDTE BRUGER TILBUDDENE MEST

Visse grupper blandt veteranerne har brugt tilbudene mere end andre. Gruppen af sårede har haft mere kontakt til forsvarets støttefunktioner end andre, og en tredjedel af dem har fx været i kontakt med Forsvarets Arbejdsskade- og Erstatningskontor (FEAK).

Gruppen af veteraner, der stadig er ansat i forsvaret, bruger generelt tilbuddene mere. En undtagelse er dog De Blå Baretter, der i højere grad bruges af ikke-ansatte. Fire ud af ti ansatte har været i kontakt med forsvarets psykologer, mens det samme kun gælder godt to ud af ti ikke-ansatte.

Der er også markante forskelle mellem veteranernes brug af støttefunktionerne, når man ser på tidspunktet for udsendelsen. Blandt de veteraner, der har været udsendte efter 2005, har knap halvdelen brugt forsvarets psykologer. Blandt dem, hvis udsendelse ligger før 1996, har kun 15% gjort det samme.

Blandt dem, der oplyser, at de har psykiske mén af udsendelsen, er der flere, der har brugt psykologerne, end der er blandt veteranerne generelt. Dog har hver fjerde veteran med selvvalgte psykiske mén aldrig haft kontakt til forsvarets støttefunktioner. Det gælder primært dem, der selv vurderer deres méngrad som lav.

VURDERING AF STØTTEFUNKTIONER

Der er generel tilfredshed med tilbuddene blandt de veteraner, der benytter sig af dem. Det mest positivt vurderede støttetilbud er Kammeratstøtteordningen, som på en skala fra 1 (meget utilfreds) til 10 (meget tilfreds) får en vurdering på 8. Også forsvarets psykologer bliver godt bedømt med en gennemsnitlig vurdering på knap 7.

I interviews fremhæver veteranerne det positive i bredden af tilbud både fra forsvaret og fra forskellige foreninger. Særligt støtten til de pårørende og de netværk, der tilbydes gennem foreninger og faglige organisationer, får positive ord med på vejen.

Samtidig påpeger mange, at tilbuddene om psykologbistand særligt i forbindelse med missionerne i Eksjugoslavien først i 1990'erne var mangelfulde. Der er bred enighed om, at der er sket en markant forbedring på det område – men flere soldater nævner, at der stadig er risiko for, at nogen 'falder igennem' systemet, fordi de ikke magter at tage imod tilbuddene i den form, de udbydes.

Endelig fortæller veteranerne, at de kan opleve problemer i deres kontakt med det offentlige system. Her efterlyser de større viden blandt sagsbehandlere og andre faggrupper om de særlige forhold, der gør sig gældende for hjemvendte soldater.

FORSVARETS OPFØLGINGSUNDERSØGELSER

Fra 1997 har forsvaret løbende foretaget en såkaldt opfølgingsundersøgelse af tidligere udsendte soldater. Undersøgelsen består konkret af et spørgeskema, som udsendes til soldaterne ca. et halvt år

HVEM BRUGER STØTTEFUNKTIONERNE?

- Dem, der har været udsendt de seneste fem år
- De sårede, hjemsendte og ansatte i forsvaret

HVEM BRUGER IKKE STØTTEFUNKTIONERNE?

- 1 ud af 2 veteraner har ikke brugt tilbuddene, heraf mange med udsendelse før 1996
- 1 ud af 4 med selvvrurderede psykiske mén har ikke brugt tilbuddene

efter de er kommet hjem, med spørgsmål omkring udsendelsen, forhold efter hjemkomst og eventuelle efterreaktioner.

Ca. seks ud af ti veteraner besvarer skemaet, men 40 % af de tidligere udsendte vælger ikke at svare. SFI's forskningsprojekt har sammenlignet disse to grupper, baseret på registerdata om 4500 veteraner, der har været udsendt til Irak, Afghanistan og Kosovo mellem 2007 og 2009, og som efterfølgende har modtaget skemaet.

Analysen viser, at der blandt dem, der ikke svarer, er forholdsmeæssigt flere, som har fået en psykiatrisk diagnose eller købt medicin mod psykiske lidelser efter de kom hjem fra udsendelsen, end der er blandt dem, der vælger at besvare skemaet.

Mette Bertelsen: "Projektet bekræfter proportionerne i vores arbejde"

Mette Bertelsen er ph.d., psykolog og chef for Videncentret under Veterancentret i forsvaret. Hun har arbejdet i praksis i forsvaret med udsendte soldater og har selv været udsendt. Videncentret beskæftiger sig bl.a. med forskning og indsamling af viden om veteranernes fysiske og psykiske velbefindende.

Mette Bertelsen, hvordan supplerer SFI's forskningsprojekt det billede, man har af veteranerne gennem Videncentrets forskning?

"Vi er jo meget glade for det arbejde, SFI har lavet her. Den her type registerbaserede forskning giver de store penselstrøg, hvor man ser på alle veteranerne og kan se de store linjer. Det er et godt supplement til den viden, vi allerede har og et godt pejlemærke i forhold til at tilrettelægge indsatsen.

Sine Torp Carlsen/Veterancentret

METTE BERTELSEN ER PH.D., PSYKOLOG OG CHEF FOR VIDENCENTRET UNDER VETERANCENTRET I FORSVARET

Det, som har været interessant for os at følge i undersøgelsen, er, at soldaterne jo generelt er ret robuste, og hele vejen igennem har vist sig at klare sig bedre – og allerede inden de bliver udsendt ligger fint inden for emner som økonomi og uddannelse og tilsvarende lavt på kriminalitet. Det har været med til at bekræfte og klargøre for os, hvad proportionerne er i vores arbejde, så vi kan målrette indsatsen mod den mindre gruppe, som har behov for støtte.

Og så er vi selvfølgelig også optagede af den stigning, der forekommer i den psykiske belastning hos veteranerne efter hjemkomsten, når man sammenligner med kontrolgruppen. Det er jo en indikator på, at udsendelsen i visse tilfælde kan være udslagsgivende for nogle senere psykiske problemer. Vores næste sigte er så spørgsmålet om, hvad det er ved udsendelsen, der giver reaktionen. Er det at være i kamp? Er det at være væk hjemmefra? Eller er det at være i en lejr, hvor man ikke har noget privatliv? Der er mange faktorer i det her, og jeg tror det er farligt straks at lave sammenkoblingen alene til kamphandlingerne. Men der sker i hvert fald noget under udsendelsen, som vi skal blive ved med at kigge på og blive klogere på, for at kunne støtte bedst muligt. Men det er jo glædeligt at se, at veteranerne bliver under niveauet for kontrolgruppen, når det handler om psykisk belastning – og at undersøgelsen viser, at effekten af udsendelsen for mange jo også er positiv."

I forbindelse med projektet er der lavet en analyse af den opfølgningsundersøgelse, forsvaret foretager seks måneder efter hjemkomsten via spørgeskemaer. Den viser, at dem, der ikke besvarer skemaet, er mere psykisk belastede end dem, der svarer. Er det en udfordring at få kontakt til de veteraner, der har brug for hjælp?

"Frafaldsanalysen giver os svar på nogle vigtige spørgsmål omkring fordelingen af dem, vi sender skemaer ud til, og det er med til at kvalificere vores egne data. Når man læser resultatet, skal man huske, at mange af dem, der ikke besvarer skemaet, erfaringsmæssigt faktisk allerede er inde i vores system, fx fordi de har valgt at henvende sig til psykologerne i forbindelse med såkaldte 'battlemind debriefings', som vi afholder lige inden soldaterne vender hjem. Og når så skemaet kommer, vælger de meget naturligt ikke at besvare det. Og så er der andre, vi ikke når med et spørgeskema efter 6 måneder, og hvor der skal andre metoder til. Det er jo sådan, at der er mange måder, en veteran kan komme i kontakt med os på, når han eller hun kommer hjem – og spørgeskemaet efter et halvt år er jo langt fra den eneste kontakt, vi har med veteranerne. Der er altid plads til forbedringer, men samlet set mener jeg faktisk, vi har godt fat om udfordringen."

"Det, som har været interessant for os at følge i undersøgelsen er, at soldaterne jo generelt er ret robuste."

Alkoholvaner, misbrug og kriminalitet

Veteranerne drikker mindre, ryger mere og har flere erfaringer med illegale stoffer end den mandlige befolkning generelt. De er mindre kriminelle end kontrolgruppen både før og efter udsendelsen.

Ifølge deres egne oplysninger drikker veteranerne mindre alkohol end befolkningen generelt. Til gengæld drikker de oftere 'igennem', når de endelig drikker. Knap halvdelen af veteranerne – fortrinsvis de yngre – oplyser, at de mindst en gang om måneden drikker mere end fem genstande på en enkelt aften.

Godt hver fjerde veteran ryger dagligt, og der er flere rygere blandt de yngre veteraner end blandt deres jævnaldrende i befolkningen.

De mandlige veteraner bruger mindre hash end danske mænd generelt, men de har flere erfaringer med andre illegale stoffer end hash end andre danske mænd. Godt hver femte veteran under 45 år fortæller, at han har erfaringer med andre stoffer end hash, men kun 2,5 % fortæller, at de har taget stoffer inden for det seneste år.

Både for alkohol, rygning og stoffer gælder det, at nogle grupper af veteraner har en tendens til højere forbrug. Det gælder dem, der selv føler, at de har psykiske mén af udsendelsen, og dem, der angiver, at de ofte føler sig ensomme.

KRIMINALITET

Inden deres første udsendelse er soldaterne samlet set mindre kriminelle end kontrolgruppen. Og det billede ændrer sig ikke nævneværdigt efter hjemkomsten. Projektet finder altså ingen tegn på, at soldaterne er særligt kriminelle, eller at udsendelsen øger risikoen for at komme i konflikt med loven, efter man vender hjem.

Det betyder ikke, at der slet ingen kriminelle er blandt veteranerne – for det er der. Af de soldater, der blev udsendt for første gang mellem 1992 og 2004, har 8 % begået mindst én kriminel handling i perioden fra to år før til fem år efter deres første udsendelse. Og 1,7 % af soldaterne har begået voldskriminalitet i perioden. De tal er dog lavere end i befolkningen generelt.

Analysen viser imidlertid også, at sandsynligheden for at begå kriminalitet efter udsendelsen er størst for de soldater, der allerede havde været i konflikt med loven, før de tog af sted.

PERSPEKTIVER

- 46 STÉPHANIE VINCENT LYK-JENSEN:
"DER ER MEGET AT ARBEJDE VIDERE MED I MATERIALET"
- 48 PROJEKTETS HOVEDKONKLUSIONER

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen:

"Der er meget at arbejde videre med i materialet"

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen er ph.d., økonom og seniorforsker på SFI, samt projektleder på forskningsprojektet "Danske hjemvendte soldater".

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen, SFI har udgivet seks rapporter over en periode på to år om effekten af udsendelser for danske soldater. Hvad er den væsentligste viden, projektet har givet?

"Projektet har jo for første gang i dansk sammenhæng set på hele gruppen af udsendte fra Danmark fra 1992 til 2009. Det siger sig selv, at man kan dykke ned i så stort et materiale på mange forskellige måder, men overordnet kan vi se to ting: for det første ligner de udsendte på mange måder resten af befolkningen, og på nogle områder er de bedre fungerende end befolkningen generelt. Fx er de gennemgående psykisk stærke, som en naturlig følge af at de er blevet udvalgt til udsendelse.

**"Rent forsknings-
mæssigt er
projektet jo
unik i dansk
sammenhæng –
og faktisk også
i international
sammenhæng."**

For det andet viser projektet, at selv om soldaterne er en fysisk og psykisk stærk gruppe, så er det ikke omkostningsfrit at blive udsendt som soldat. Vi kan fx se, at efter hjemkomsten er flere af dem psykisk belastede, end før de tog af sted. Vi har sammenlignet soldaterne med en kontrolgruppe af jævnaldrende, der er blevet godkendt til værnepligt på Forsvarets Dag, men som ikke har været udsendt – og her viser det sig, at der sker en voldsom udvikling blandt veteranerne i en periode på tre år efter hjemkomsten i forhold til fx psykiatriske diagnoser, køb af medicin mod psykiske sygdomme og behandling for stofmisbrug. Den udvikling ser vi ikke i kontrolgruppen, så vi må formode, at den har med udsendelsen at gøre.

Er der nogle af projektets resultater, der har overrasket dig særligt?

"Jeg ved ikke, om det er overraskende, men jeg synes i hvert fald, projektet har punkteret mange af de myter, der måske findes om soldater, også i Danmark. Vores materiale viser som sagt, at langt de fleste soldater er ganske almindelige, velfungerende borgere – de er populært sagt hverken fattigere, mere socialt belastede eller mere kriminelle end os andre. Tværtimod begår veteraner fx mindre kriminalitet end den kontrolgruppe, vi har sammenlignet dem med, og de har også en bedre økonomi. De er klart, at nogle bliver fysisk eller psykisk ramt af udsendelsen, men langt de fleste lever almindelige liv med familie, bolig og job i eller uden for forsvaret."

Hvad har været den største metodiske udfordring for jer, der har arbejdet med projektet?

"Det har været de store mængder data, vi har arbejdet med. Vi har haft adgang til oplysninger om alle 26.000 danske udsendte fra 1992 til 2009 – både oplysninger fra forsvaret og såkaldte registerdata fra Danmarks Statistik og Sundhedsstyrelsen. Det sidste er fx oplysninger om familieforhold, uddannelse, indkomst, kontakter med sundhedsvæsen, sociale myndigheder, domstole osv. Og så har vi telefoninterviewet godt 3000 veteraner og lavet en

spørgeskemaundersøgelse blandt yderligere 600 både før og efter udsendelsen for at få belyst de aspekter, vi ikke kan se af registrene. Endelig har vi lavet en række dyberegående samtaleinterviews med soldater, pårørende og repræsentanter for forsvaret. Og så har vi som sagt arbejdet med en kontrolgruppe – ca. 100.000 personer, som vi også har trukket data på til sammenligning.

Både metodisk og analytisk har udfordringen helt klart været, hvor kompleks og sammensat den her gruppe er. Der er store forskelle på de enkelte missioner, personelgrupper og generationer af soldater i de 18 år, vi kigger på her – vi har jo både folk med, der har været udsendt til Eksjugoslavien i starten af 1990'erne, og unge mennesker, der næsten lige er kommet hjem fra Afghanistan. På den måde er det både en svaghed og en styrke ved projektet, at vi ser på hele gruppen som helhed. Vi har givet et gennemsnitsbillede, men der er meget at arbejde videre med i vores materiale."

Hvilke perspektiver ser du i projektet?

"Rent forskningsmæssigt er projektet jo unikt i dansk sammenhæng – og faktisk også i international sammenhæng, fordi vi netop via det danske cpr-register har adgang til den registerdata, jeg fortalte om før. Det giver os nogle forskningsmæssige muligheder, man ikke har så mange andre steder i verden, fx for at se på soldaternes sundhed, økonomi og konflikter med loven før og efter, de tog af sted, ved hjælp af de oplysninger, vi finder i registrene. Vi har også haft mulighed for at finde baggrundsoplysninger på de soldater, som har besvaret spørgeskemaer, så vi kan danne os et bedre billede af sammenhængen mellem de oplevelser og holdninger, de fortæller om, og fx deres baggrund eller karriereforløb.

Så der er nogle spændende muligheder for at arbejde videre med materialet, fx ved at sammenligne med udenlandske undersøgelser af udsendte eller med tidligere generationer af danske soldater i international tjeneste.

Et af de områder, vi konkret kunne arbejde videre med, er veteranerne fra Eksjugoslavien. Det er en gruppe, som vi kan se er overrepræsenterede blandt de veteraner, der er psykisk belastede – der er simpelthen forholdsmæssigt flest af dem, der er blevet ramt på psyken, efter de er kommet hjem. Det skyldes måske, at det er dem, der har levet længst med erfaringerne fra felten, og dem, vi har kunnet følge længst i undersøgelsen. I hvert fald træder de frem i vores analyse som en sårbar gruppe, og det kunne være interessant at undersøge deres vilkår nærmere.

I det resultat ligger jo i øvrigt også perspektivet om, hvordan det vil gå de nyeste generationer af soldater fra Irak og Afghanistan, som jo i højere grad end tidligere har deltaget i reelle krigshandlinger under deres udsendelse. Set i det lys tror jeg det er for tidligt at drage de store, samlede konklusioner om, hvad det vil sige at være udsendt – også på baggrund af vores forskningsprojekt."

Foto: Ole Bo Jensen

STÉPHANIE VINCENT LYK-JENSEN ER PH.D., ØKONOM OG SENIORFORSKER PÅ SFI

Projektets hovedkonklusioner

Langt de fleste veteraner klarer sig godt. For en mindre gruppe kan tiden efter udsendelsen imidlertid være svær. Tidligere udsendte til Eksjugoslavien og veteraner, der ikke længere er ansat i forsvaret, træder frem i materialet som særligt udsatte grupper.

SFI's forskningsprojekt giver et overordnet billede af de godt 26.000 soldater, der er blevet udsendt mellem 1992 og 2009. Der er naturligvis store forskelle mellem forskellige perioder, missioner og personelgrupper, og dermed mange muligheder for at arbejde videre med materialet i nye, mere afgrænsede forskningsprojekter.

PSYKISK BELASTNING OG SYGDOM EFTER UDSENDELSEN

Projektets overordnede konklusion er, at langt de fleste tidligere udsendte klarer sig godt efter hjemkomsten og formår at omsætte deres erfaringer fra felten konstruktivt i deres videre færd på arbejdsmarkedet, i familielivet og i de øvrige netværk, de indgår i. For en mindre gruppe kan tiden efter udsendelsen imidlertid være vanskelig.

Sammenlignet med kontrolgruppen er soldaterne mindre ramt af psykiske sygdomme, før de sendes ud, men i løbet af tre år efter hjemkomsten stiger forekomsten af psykiatriske diagnoser hos de udsendte i en sådan grad, at de to grupper nærmer sig hinanden. I alt 2,4% af de 26.000 udsendte er ramt af PTSD eller posttraumatisk belastningsreaktion.

De offentlige registre viser desuden, at knap 17 % af veteranerne enten har fået en psykiatrisk diagnose, har købt medicin mod psykiske sygdomme, eller har været i behandling for stofmisbrug efter hjemkomsten. Fælles for dem er, at de ikke har været registreret for nogen af delene, før de tog på deres første mission.

SÅRBARE GRUPPER

Projektets resultater tyder på, at veteraner fra Eksjugoslavien samt udsendte, der ikke længere er ansatte i forsvaret – grupper, der i nogle tilfælde overlapper – udgør særligt sårbare grupper.

Når det gælder ensomhed og social isolation, er veteraner, der ikke længere er ansat i forsvaret, oftere ufrivilligt alene og mangler sociale kontakter i hverdagen end veteraner, der stadig er ansatte.

I gruppen af soldater, der er blevet ramt af psykiske problemer efter hjemkomsten, er der forholds-mæssigt flest veteraner fra missioner til Eksjugoslavien først i 1990'erne. Det kan dog skyldes, understreger forskerne bag projektet, at de er den gruppe, der har levet længst med erfaringerne fra felten, og at eventuelle psykiske mén kan vise sig mange år efter udsendelsen.

FOR TIDLIGT AT DRAGE LANGSIGTEDE KONKLUSIONER

I den gruppe af udsendte, som projektet analyserer, er der både veteraner, hvis sidste mission ligger over 15 år tilbage i tiden, og soldater, hvis første mission fandt sted for få år siden, og som måske i skrivende stund igen befinder sig i felten. Dertil kommer, at missionerne har ændret karakter i løbet af de 18 år, projektet omhandler, og i tiltagende grad har involveret direkte kamphandlinger.

Derfor, understreger forskerne bag projektet, er det på mange måder for tidligt at drage langsigtede konklusioner om følgevirkningerne af udsendelse, særligt hvad angår de nyeste – og hårdeste – missioner i Irak og Afghanistan.

UDGIVNE RAPPORTER I FORSKNINGSPROJEKTET "DANSKE HJEMVENDTE SOLDATER"

Jens Erik Kofod, Ann Fenger Benwell og Agnete Aslaug Kjær:
Hjemvendte soldater – en interviewundersøgelse
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:21 (2010)

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen, Joannes Jacobsen, Julie Heidemann:
Soldater – før, under og efter udsendelse. Et litteraturstudie.
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:27 (2010)

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen, Cecilie Dohlmann Weatherall, Julie Heidemann, Malene Damgaard, Ane Glad:
Soldater - før og under udsendelse. En kortlægning.
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:25 (2011)

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen, Ane Glad, Julie Heidemann og Malene Damgaard:
Soldater efter udsendelse. En spørgeskemaundersøgelse.
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:01 (2012)

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen, Julie Heidemann, Ane Glad:
Soldater - før og efter udsendelse. En analyse af motivation, økonomiske forhold og kriminalitet.
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:09 (2012)

Stéphanie Vincent Lyk-Jensen, Julie Heidemann, Ane Glad, Cecilie Dohlmann Weatherall:
Danske hjemvendte soldater - soldaternes sundhedsprofil før og efter udsendelse.
SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:24 (2012)

Alle rapporter kan læses og downloades via www.sfi.dk.

Dette temahæfte præsenterer de væsentligste resultater af forskningsprojektet "Danske hjemvendte soldater".

Forskningsprojektet er finansieret af Soldaterlegatet og udført af SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Projektet blev iværksat i 2010 og afsluttet i 2012 efter udgivelse af seks forskningsrapporter.

Formålet med projektet har været at analysere, hvilke konsekvenser udsendelsen har haft for de ca. 26.000 danske mænd og kvinder, der mellem 1992 og 2009 har været udsendt som soldater på internationale, militære operationer for Danmark. De seks rapporter omhandler bl.a. soldaternes sociale baggrund, uddannelse, økonomi og psykiske og fysiske helbred før og efter udsendelsen.

Temahæftet opsummerer projektets konklusioner, og rummer desuden otte interviews med nøglepersoner, der giver en vurdering af projektets perspektiver set fra netop deres stol. De interviewede er forsvarsminister Nick Hækkerup, bestyrelsesformand i Soldaterlegatet Peter Højland, oberst og tidligere chef for ISAF hold 4 Kim Kristensen, formand for HKKF Flemming Vinther, konstitueret chef for Veterancentret Jens Kåre Byrnak, chef for Videncentret under Veterancentret Mette Bertelsen, projektleder og seniorforsker på SFI Stéphanie Vincent Lyk-Jensen, og tidligere konstabel Heine Stefansen.